

A BARÁTSÁG FELBONTHATATLAN KÖTELEKE

A késő középkori politikai szövetségekről

A barátságnak mint a politikai kapcsolatok és cselekvés egyik kulcskategóriájának vizsgálata az elmúlt évtizedekben a középkor kutatásának egyik leggyümölcsözőbb területe volt, jóllehet a hangsúly egyértelműen a középkor korábbi évszázadaira esett.¹ E folyamat részét alkotta annak a nagyobb történetírói áramlatnak, amely – szakítva a hagyományos nemzeti történetírások intézmény- és kormányzattörténeti („alkotmánytörténeti”) megközelítésével – igyekezett a középkort visszahelyezni a maga „idegenségébe”, azokat a jelenségeket és struktúrákat állítva a vizsgálódás középpontjába, amelyek nem illettek bele a hagyományos nemzetállami narratívákba, és így sem megérteni, sem értelmezni nem sikerült őket korábban.² A magyar középkor kutatásába az új kutatási irányok sajnos csak helyel-közzel találtak utat,³ az *amicicia* mint a politikai viszonyok sajátos kategóriája pedig jóformán kívül maradt a vizsgálódás körén.⁴ A jelen tanulmányban

¹ *Gerd Althoff*: Family, Friends and Followers. Political and Social Bonds in Medieval Europe. Cambridge 2004; *Klaus Oschema*: Freundschaft und Nähe im spätmittelalterlichen Burgund. Studien zum Spannungsfeld von Emotion und Institution. (Norm und Struktur 26.) Köln–Weimar–Wien 2006, mindkettő bőséges további (fogalom)történeti irodalommal, az ókori előzményekre is figyelemmel. Lásd még *Klaus van Eickels*: Freundschaft im (spät)mittelalterlichen Europa. Traditionen, Befunde und Perspektiven. In: Freundschaft oder „amitié”? Ein politisch-soziales Konzept der Vormoderne im zwischensprachlichen Vergleich (15.–17. Jahrhundert). Hrsg. Klaus Oschema. (Zeitschrift für historische Forschung 40.) Berlin 2007. 23–34.; *Julian P. Haseldine*: Friendship Networks in Medieval Europe: New models of a political relationship. AMITY: The Journal of Friendship Studies 1. (2013) 69–88.; *Mario Müller*: Besiegelte Freundschaft: die brandenburgischen Erbeinungen und Erbverbrüderungen im späten Mittelalter. (Schriften zur politischen Kommunikation 8.) Göttingen 2010. Az elmúlt évtizedekben a barátság tanulmányozása a politikatudományban és a nemzetközi kapcsolatok vizsgálatában is óriási irodalmat generált részben ugyanazokon a filozófiai alapokon, mint a középkori barátság elemzése. Carl Schmitt alapvető munkái magyar fordításban: A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok. (Bibliotheca Iuridica. Publicationes Cathedrarum 12.) Bp. 2002. (A barát/ellenség fogalom párra lásd 18–20. o.). Lásd még *Yuri van Hoef–Andrea Oelsner*: Friendship and Positive Peace: Conceptualising Friendship in Politics and International Relations. Politics and Governance 6. (2018) 4. sz. 115–124., további alapos irodalommal. Köszönöm Kulcsár Beátának, Péterfi Bencének és Tringli Istvánnak a tanulmányhoz fűzött megjegyzéseit és kiegészítéseit. Az oklevelek alapján készített magyar nyelvű idézetek a szerző fordításai.

² Lásd alább a 40. jegyz.

³ *Engel Pál*: Vár és hatalom. Az uralom területiális alapjai a középkori Magyarországon. In: *Üő*: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Vál., szerk., jegyz. Csukovits Enikő. (Millenniumi magyar történelem. Historikusok) Bp. 2003. 162–170. Mindenképpen ki kell emelni Tringli Istvánnak az erőszak jogos és jogtalan használatára vonatkozó alapvető kutatásait; ezekre lásd összefoglalóan *Tringli István*: Hatalmaskodások a középkori Magyarországon. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) Bp. 2022.

⁴ Ritka kivételként említhető *Bagi Dániel*: Egy barátság vége. Álmos 1106. évi alávétése és az Árpádok korai dinasztikus konfliktusai. Századok 147. (2013) 385–386., 393.

ugyanakkor nem a politikai barátság jelenségét vizsgálom a középkori magyar történelem forrásai alapján, jóllehet egy efféle vállalkozás sem volna haszontalan. A célkitűzés ennél lényegesen szerényebb: azokat a főúri/nemesi szövetségeket szeretném számba venni és kontextusba helyezni, amelyek egyik központi fogalma és rendező elve éppen a barátság volt.

A barátság mint politikai fogalom

1442. április 11-én Homonnai István ungvári várnagyi levelet intéztek a szomszédos főúrhoz, Pálóci Péterhez. A címzettet – tekintettel társadalmi állására – annak rendje és módja szerint uruknak nevezték, de hozzátették: „amint a mostani idők megkövetelik” (*presentis temporis exquirentis domine*). A különös megszólítást a címzésben is megismételték, némileg eltérő formában (*domino nostro uti hodiernum tempus exquiri*) és „a mi urunk ellenségének” (*nostrum domini inimico*) kiegészítéssel. Ez utóbbi kitétel magyarázza a furcsa fogalmazást: a várnagyok ugyan továbbra is uruknak tekintették Pálóci, de mivel utóbbi időközben a saját *dominusuk*, Homonnai ellenségévé vált, úgy tekintették uruknak, ahogyan „a mostani idők megkövetelik”: politikai ellenfélként. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy bár Pálóci „korábban a mi urunk atyafia vagy barátja” volt (*licet quondam frater neve amicus domini nostri fueratis*), most mindenféle módon fenyegetni kezdte, ezért ettől kezdve Isten segedelmével minden sértést meg fognak torolni az uruk iránti hűség jegyében.⁵

A levél kontextusához tudni kell, hogy a két család – a Homonnai és a Pálóci – 1440-ben a lengyel király, III. Ulászló pártját fogta Luxemburgi Erzsébettel és újszülött fiával, V. Lászlóval szemben. 1442 tavaszán viszont, miután Ulászló (már I. Ulászló magyar királyként) sikertelenül ostromolta Pozsony városát, repedések keletkeztek addig folyamatosan növekvő táborán. A kudarc következtében az északkeleti országrész urai, élükön Bebek Imrével és a Pálóci testvérekkel, Péterrel és Jánossal, készek voltak szakítani Ulászlóval, és sereg élén Erzsébet királyné megsegítésére indulni. Az eseményekről beszámoló forrás – a kezdettől Erzsébet-párti Tamási Henrik levele – ugyan „Homonnait” is az Ulászlótól elpártoló urak között említi, biztosak lehetünk benne, hogy az idézett forrásban említett Homonnai István nem tartott a felsorolt bárókkal.⁶ Ekkoriban kelt levélben ugyanis világossá tette, hogy „mindenkor meg akarjuk tartani hűségünket

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 55 200.

⁶ A zichi és vásonkői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I–XII. Szerk. Nagy Imre et al. Bp. 1871–1931. (a továbbiakban: Zichy) IX. 40–41.

[Ulászló] király urunk iránt, ahogy eddig az időig megtartottuk”.⁷ Az 1442. februári fordulat vezetett ahhoz a konfliktushoz, amelyről Homonnai ungvári várnagyi említést tettek: az Ulászlóval szakító Pálóci Péter a királyhoz hű maradó Homonnai számára barátból ellenség, a familiárisai számára „a mostani idők szerinti” úrrá vált.

Az ungvári várnagyok különös fogalmazása nem áll egyedül a korszak forrásiban. 1443 novemberében Rozgonyi János írt rövid levelet Gersei Lászlónak és Petőnek, „a mostani idők folyása szerinti barátainknak” (*amicys nostris secundum cursum moderni temporis*). Ebben röviden értesítette őket arról, hogy a közöttük addig fennállt fegyverszünetet (*treoga pacys*) a továbbiakban nem tekintik érvényben lévőnek, és „mindenben, amiben tudunk”, ártani fog a Gersei fivéreknek és mindazoknak, akik a pártjukon vannak: „Tudjátok meg ezért, hogy az ellenségeitek vagyunk” (*igitur sciatis nos esse vestros inimicos*).⁸ 1450-ben Hunyadi János kormányzó, Garai László nádor és Újlaki Miklós erdélyi vajda is „a jelen idők folyásával” (*exigente presentis temporis cursu*) indokolta baráti szövetségét, amelynek célja a királyság üdve és a király (V. László) hűséges szolgálata volt. Évtizedekkel később, 1490-ben Battyányi Boldizsár, Bocskai Péter és Gudovci Péter „az idők jellegének megfelelően” (*pro temporis qualitate*) próbált egyezkedni Habsburg Miksa szlavóniai csapatainak kapitányával, Székely Jakabbal, akivel korábban barátság kötötte össze őket. Mint arról alább még szó lesz, Battyányiék éppen azért hivatkoztak az idők (sajátos) jellegére, hogy elkerüljék a II. Ulászlóval szembeni hűtlenség vádját, nem volt tehát véletlen a szóhasználatuk.⁹

Az idézett kifejezések egyértelműen egy olyan kivételes helyzetre utalnak, amelyben a politika megszokott kulisszái átrendeződtek – például barátokból egy csapásra ellenségek lettek; ezt Rozgonyi János idézett levele fejezte ki a legvilágosabban, amikor a Gersei fivéreket egyszerre nevezte „a mostani idők folyása szerinti” barátainak és az ellenségeinek. A „jelen idők folyása” hasonlóan tűnik a „zavaros idők” megjelöléshez, de azzal jól láthatóan nem azonos jelentésű: nem általában használták egy belső és külső konfliktusokkal terhes időszak elnevezésére,¹⁰ hanem minden esetben egy konkrét politikai aktust indokoltak vele; ennek egyik kulcsfogalma volt a „barátság(osság)” és ellentéte, az „ellenségesség”.

A barátság fogalombokra számtalan más kontextusban is előfordul a középkori magyar forrásokban. Néhány hónappal az ungvári várnagyok idézett levele

⁷ „nos semper fidelitatem nostram domino nostro regi volumus observare, sicuti usque istam horam observavimus” – MNL OL DL 55 268.

⁸ MNL OL DL 92 955.

⁹ MNL OL DL 19 718., kiadását lásd *Ferdo Šišić: Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473–1496)*, s. „Dodatkom” 1491–1498. Zagreb 1936. 318.

¹⁰ *Tringli István: Az újkor hajnala. Magyarország története 1440–1541.* Bp. 2003. 14–15.

előtt Rozgonyi István Pozsony város polgárait emlékeztette arra, „mennyi baráti szívességet” (*amicicias*) tett nekik „alkalmas és szükséges időkben, különösen boldog emlékezetű urunk, a császár alatt, amikor őfelségétől a sérelmeitekről értesültünk”; úgy segített nekik, mint egy közülük, ahogy keresztény atyafiak és igazán különleges barátok (*specialissimi [...] amici*) segítik egymást „minden időben, órában és pillanatban”.¹¹ Perényi János a maga részéről egy másik városnak, Bártfának mondott köszönetet azért, hogy – mint a levelükben kifejezésre juttatták – „sohasem akartatok nekünk kedvetlenséget okozni, sem a birtokainkat háborgatni és károsítani, hanem inkább barátságosan (*amicabiliter*) akartatok velünk kiegyezni, és a mondott birtokainkat lehetőségek szerint másokkal szemben megvédelmezni”. Ezért hálás köszönetet mond „barátságtoknak” (*vestris amiciciis*), és hasonló és nagyobb baráti szolgálatokat (*amicicie complacencias*) ígér a megfelelő helyen és időben.¹²

Hat évtizeddel később Cobor Imre erdélyi sókamaraispán Nagyszében városának tett szemrehányást azért, mert alvinci jobbágyaik fegyverrel támadtak a király embereire, akik a sót őrizték a mezővárosban. Talán nem hallottak róla, írta a szebenieknek, de az elmúlt napokban tájékoztatta a királyt hatalmas veszedelmükről, és levelét a saját költségén familiárisával küldte az uralkodóhoz; egyébként „más baráti dolgokban, amelyben megbíztok bennünk, mindenben kedvetekre kívánunk tenni, és töletek hasonlóképpen a legnagyobb barátságot várjuk el”.¹³ 1524-ben Szalkai László egri püspök, kancellár biztosította levelében Szécsi Tamást, hogy ügyében mindent elkövetett, védelmezte a tisztességét, és általában mindent megtett az érdekében, „amit jó barát a barátért meg szokott tenni” (*omnia que bonus amicus pro amico facere solet*). A vasi ispánság ügyében ugyancsak jó baráti szolgálatot tett (*fecit officium boni amici*), de figyelmeztette Szécsit, hogy

¹¹ „Desideramus vestri reduci in memoriam, qualiter nos vestris amiciciis, uti quidam e vobis nostri Christianissimi compates ceterique specialissimi et favorabiles existunt amici, cunctis temporibus, horis et momentis, quantas tempore congruo et necessario ostendimus amicicias, precipue pie reminiscencie domini nostri imperatoris, dum a sua serenitate vestra gravamina audivimus, continue toto nostri cordis desiderio pro vobis intercessimus, ne vobis aliqua eveniret indignacia” – MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 239 788.

¹² „nunquam nobis et nostris possessionibus voluistis displicere ac molestias et dampnificationes inferre, sed potius nobis amicabiliter complacere ipsasque nostras possessiones et contra alios vestrum juxta posse protegere et deffansare (!), de quo vestris permaxime regraciamur amiciciis similesque et maiores amicicie complacencias locis et temporibus opportunis occurrentibus impendere presto sumpmus et parati” – MNL OL DF 213 069.

¹³ „Ignoramus, si amiciciis vestris notum sit nos de ingentissimis periculis vestris proximis diebus [...] regie maiestati scripsisse, et per proprium nostrum familiarem, nostris propriis expensis litteras nostras penes vos scriptas sue maiestati destinandum duximus, et in aliis amiciciis (!), in quem ad nos confidenciam habueritis, in omnibus complacere amiciciis (sic) volumus, et a vobis similiter omnem vestram amiciciam expectaturi sumus.” – MNL OL DF 245 911.

rossz úton jár: ha úgy erőszakoskodik tovább, ahogy addig, végül a barátai sem fognak tudni segíteni neki (*postea nec amici vos iuvare poterunt*).¹⁴

Nyilvánvaló, hogy a felsorolt példákban – amelyek száma korlátlanul szaporítható volna – a „barátság” fogalmát (és annak különböző változatait) nem a szó mai, két vagy több ember közötti erős érzelmi köteléket jelentő értelmében használták. Világos, hogy Rozgonyi nem volt a pozsonyaiak barátja a szó szoros értelmében, ahogyan Cobor sem a szebenieké, és vélhetően Hunyadi sem Garaival osztotta meg magánéleti gondjait, még kevésbé Cillei Ulrikkal, akivel ugyancsak barátsági szerződésre lépett; az pedig, hogy Szalkait, a varga fiából lett főpapot nem fűzte szoros baráti kötelék a mágnás Szécsi Tamáshoz, szinte magától értetődik. A barátság ezekben az esetekben egy olyan pragmatikus együttműködést jelölt, amelyben a felek lehetőség szerint segítik egymást, ki-ki a helyzetének és lehetőségeinek megfelelően.¹⁵ Másfelől nézve a barátság egyet jelentett a konfliktus hiányával,¹⁶ illetve elkerülésével;¹⁷ ebben az értelemben írta 1526-ban Dóci Ferenc barsi ispán, hogy a jó barátság egyetlen feltétele, ha a két fél jogai nem sérülnek.¹⁸ Ezért fordulhatott át egy csapásra ellenségességbe attól a pillanattól kezdve, hogy a felek konfliktusba kerültek egymással; erre utalt Lónyai Albert 1497-ben, amikor közölte az érintettekkel, hogy semmiképpen nem fog megjelenni egy olyan döntőbíráskodásnál, amelynél Battyányi Boldizsár is ott van, mert róla „tudja, hogy nem a barátja” (*quem agnoscit non suum esse amicum*)¹⁹ – vagyis az ellensége, tekintettel arra, hogy a középkor még nem ismerte a semlegességet mint a politikai állásfoglalás egy formáját. Politikai szempontból mindenki barát volt, aki nem ellenség, és mindenki ellenség, aki nem barát.²⁰ Ezért szólították egymást a politikai elit tagjai barátoknak és atyafinak a leveleikben akkor is, ha sem igazi

¹⁴ MNL OL DL 104 424. (1524)

¹⁵ „In the middle ages friendship was not the expression of a subjective feeling or emotion, but rather a type of contact carrying with it an obligation of mutual help and support” – *Althoff, G.*: Family, Friends i. m. 66.

¹⁶ Vö. Battyányi Ferenc levelével, amelyet 1520-ban írt Kasztellánfi Jánosnak egy plébánia vitatott kegyúri jogának ügyében: miközben világossá tette, hogy szomszédaival inkább barátságra és jó szomszédi viszonyra törekszik („magis amicitia et bona vicinitate cum omnibus vicinis nostris cupimus uti quam discordari”), ennek alternatívája az erőszak, s ebben ugyanabban a súlycsoportban van, mint Kasztellánfi („nos potencia mediante facere tanta possemus quanta eadem [vestra egregia dominacio]”). – MNL OL DF 232 714.

¹⁷ „auf konzeptioneller Ebene Freundschaft Konfliktfreiheit und Harmonie unmittelbar repräsentierte und zum Ausdruck brachte” – *Oschema, K.*: Freundschaft und Nähe i. m. 263.

¹⁸ „d[ominacio] v[est]ra ultimate ponit in litteris suis, quod si fieri posset, vellet habere bonam amicitiam; hoc de facili fieri poterit, nisi (sic!) unusquisque maneat in suis et iustis iuribus” – MNL OL DF 267 087.

¹⁹ MNL OL DL 104 058.

²⁰ *Oschema, K.*: Freundschaft und Nähe i. m. 270.

barátság, sem rokonság nem fűzte őket egymáshoz; egy politikai közösség tagjainak számítottak, kivéve akkor, ha ez a közösség valamilyen okból meghasadt.²¹

Az *amicicia*, ahogy rokon fogalmai – *fraternitas*, *caritas*, *amor*, *dilectio* – is, miközben persze alkalmasint, különösen a humanisták körében, megtartotta eredeti, cicerói „(férfi)barátság” jelentését is,²² a középkor évszázadaiban tehát elsősorban politikai kapcsolat volt, mégpedig annak egy nagyon fontos formája, amely lényegét illetően a *közügyek* intézésében játszott szerepet, természetesen a szó középkori értelmében. Erre utalt 1518-ban Frangepán Gergely kalocsai érsek, amikor arról panaszkodott Bátori István temesi ispánnak, hogy Perényi Imre nádor, Szapolyai János erdélyi vajda és György pécsi püspök nem vonták be őt a tárgyalásaikba, pedig ott olyan dolgokról is egyeztettek, amelyek őt is érintik: „napról napra jobban kiismerjük a barátainkat, akik, mint látjuk, a köz ügyei helyett csak a saját érdekeikkel törődnek”. Az érseket is érintő ügyben Frangepán elvileg egy oldalon állt a nádorral, a vajdával és a püspökkel,²³ utóbbi kettővel esztendő múltán formális barátsági szerződésre is lépett – éppen ezért fájlalta, hogy a „barátai” kihagyják a tanácskozásokból.²⁴

Ezek után nem meglepő, hogy a barátság központi fogalom volt a középkor bel- és külpolitikai konfliktusainak elsimításában. Már 1263-ban, a IV. Béla és István ifjabb király közötti megállapodás egyik pontja is arról intézkedett, hogy István nem támadja azokat és azok birtokait, akik apját „barátsággal, tanáccsal, segítséggel” támogatták.²⁵ 1447 elején, amikor Garai László bán békét közvetített Cillei Frigyes és Ulrik grófok, valamint Hunyadi János kormányzó között, az egyezmény első pontja deklarálta, hogy Hunyadi őszinte barátságra (*sinceram amiciciam*) kíván lépni a Cilleiekkel, amit ezek elfogadtak. A barátságot a két család közötti házassági kapcsolat volt hivatva megerősíteni, és míg a házasság

²¹ Tegyük hozzá, az ország nagybírái is rutinszerűen barátaiknak szőlították a hiteleshelyi eljárásra felkért egyházi intézményeket, és a fogott bírói intézmény alapja is a barátság volt.

²² *Bene Sándor*: *Theatrum politicum*. Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a kora újkorban. Debrecen 1999. 61–62., 105–108. (Köszönöm Zászkaliczky Mártonnak, hogy a könyvre felhívta a figyelmemet.) Ilyen értelemben kötötte össze „igaz és teljes barátság” („recta et integra amicicia”) Nagylucsei Orbán püspököt és senterzsébeti Forster Györgyöt, akik „ifjúkoruk kezdetétől” („a principio adolescencie eorum”) szívből és tiszta hűséggel szerették egymást („sincero semper corde et integra fidei puritate ad invicem usi fuissent”). – MNL OL DL 103 030.

²³ Erre lásd alább Bornemissza János kapcsán.

²⁴ „quotidie enim magis experimur amicos, qui, ut videmus, non communia sed privata duntaxat commoda curant; nos vero eius nature sumus, ut malimus decipi quam decipere” – MNL OL DL 47 237.

²⁵ 1263: *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* I. Szerk. Knauz Ferdinánd. Esztergom 1874. 487. István ifjabb király ígéri, hogy „omnes illos, qui karissimo patri nostro regi adheserunt amicicia, consilio, auxilio, obsequiis et favore, non persequemur, nec contra eos vel terras ipsorum nostrum exercitum transmittemus”. Az eseményekre lásd *Zsoldos Attila*: *Családi ügy*. IV. Béla és István ifjabb király vizsgálja az 1260-as években. (História könyvtár. Monográfiák 24.) Bp. 2007. 18–29.

előkészítését Brankovics György szerb despotára bízták, a barátság ügyében Garainak kellett a két fél között találkozót szerveznie, ahol a múltbeli sérelmek rendezésével a „jó barátság szövetségére” (*in confederacionem bone amicitie*) lépnek. 1451-ben Brankovics despota akarta magát és családját „Hunyadi barátságához” kötni,²⁶ és ahogy négy évvel korábban, a barátsági és a házassági kötelék itt is a létesítendő kapcsolat két azonos funkciójú, de egymástól világosan elválasztott elemét alkotta. 1459-ben a magyar főurak „igaz keresztény és baráti egyetértést” (*veram christianam ac amicabilem concordiam*) létesítettek Mátyás király és a lázadó Újlaki Miklós között, és amikor 1472-ben, immár boszniai királyként, Újlaki hűségesküt tett Mátyás királynak és Szilágyi Erzsébetnek, barátságot ígért fogadott fivérének és anyjának.²⁷ A Szapolyai János vajda és György brandenburgi örgróf közötti arbitráció (1516) értelmében a két félnek, a korábbi gyűlölségek megbocsátása után „atyafíui jóindulattal és kölcsönös szeretettel” kellett egymást kezelnie a továbbiakban.²⁸ A barátság ezen esetekben tulajdonképpen egyfajta mesterséges atyafiságnak számított – atyafi vagy barát, ahogy az ungvári várnagyok írták –, amelynek révén a felek a kölcsönös szeretet alapján próbáltak tartós köteléket létesíteni egymás között.

A barátság jelentősége a „külpolitikai” kapcsolatok területén nem kevésbé nyilvánvaló. 1463-ban, amikor a Szent Korona kiváltása kapcsán írásba foglalták egyezségüket, III. Frigyes császár a közjó és a keresztény vallás helyzetének javítása érdekében fiává fogadta Mátyás magyar királyt, és első helyen barátságot ígért neki és országának.²⁹ Több mint öt évvel korábban Mátyás cserébe azért, mert Podjebrád György „barátilag és atyafiságosan” bánt vele Prágában, ugyanilyen atyafiságot és barátságot ígért a csehországi kormányzónak. 1459-ben Podjebrád, ekkor már Csehország királya egyebek mellett „barátságokat” kötött Frigyes császárral Brünnben, és abban a szerződésben, amelyre 1472-ben lépett IV. Kázmér lengyel király és Albert rajnai palotagróf, bajor herceg, szintén az *amicicia* állt az első helyen. A példák száma e területen is csaknem korlátlanul növelhető volna, de ez szükségtelen: a felsoroltak elegendően bizonyítják, hogy barátság alatt a középkorban mást (is) értettek, mint napjaink köznyelvében:³⁰ a

²⁶ „se et domum suam ad ipsius domini gubernatoris amicitiam perpetuo alligare et obligatum efficere” – *Gróf Teleki József*: Hunyadiak kora Magyarországon I–XII. Pest 1852–1857. X. 307.

²⁷ A szerződés értelmében Szilágyi Erzsébet fiává fogadta Újlakit, aki ilyen módon Mátyás király fogadott fivére lett. – *Georgius Fejér*: Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad. Budae 1844. 251–253.

²⁸ „deinceps fraterna benivolencia mutuaque charitate se invicem ament et complectantur” – MNL OL DL 37 990.

²⁹ *Karl Nebring*: Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum. München 1975. 204.

³⁰ A (kül)politikai nyelvben természetesen ma is használatos a barátság mint politikai kategória: Magyarországnak vagy az Egyesült Államoknak is vannak „barátai”; a fogalom használata ugyanakkor,

politikai kapcsolatok kulcsfogalmának számított, amelynek segítségével a legkülönbözőbb, közös érdekeken és bizalmon alapuló viszonyokat próbálták megragadni és leírni. Ezen esetekben a barátság nagyjából annyira volt megélt érzelem, mint ma egy személyesen ismeretlen címzetthez küldött email végére biggyeszített „baráti üdvözléssel” formula. Ez ugyanakkor semmit nem von le a barátság *politikai* jelentőségéből. Mindezt természetesen nagyképűség volna új eredménynek minősíteni; tekintettel azonban arra, hogy a modern kutatás megállapításai szinte teljesen érintetlenül hagyták a magyar középkortudományt, szükségesnek láttam röviden kitérni a témára.

Ligák és konföderációk – egy európai jelenség

Túlzás lenne azt állítani, hogy a tanulmányom tárgyát képező politikai szövetségek intenzíven foglalkoztatták a magyar történettudományt. Ha mégis, akkor a leghatározottabban elítélte azokat. Hatalomvágyó, kizárólag a saját önérdéküket követő főurak közötti „magánjogi” aktusokat láttak bennük a történészek, amelyek éppen ezért sohasem tettek szert állandóságra. Ahogy Szekfű Gyula írta a Jagelló-kori főúri konföderációkról szólva: az efféle „állami aktusok létrehozását célzó összeszövetkezések világosan jelzik a magyar államiság kezdődő széttöredezését, mely kétségtelenül parallel jelenség volt a lengyel rendiséggel; államügyek intézésére magánemberek állanak össze, magánjogi aktust hoznak létre, ami nem kevesebbet jelent, mint a közjog atomizálását, az államélet kiszolgáltatását egyes főurak személyes érdekeinek. [...] A konföderációk a magyar államiság felbomlásának újabb, fenyegető formái”.³¹ A II. Lajos kori országgyűleésekről értekező Szabó Dezső az 1522. évi főúri szövetség kapcsán nyilatkozott úgy, hogy az „tisztá érdekszövetség” volt, amely a saját uralmát szerette volna a „régikormány” helyébe állítani, és kizárólag ezért hangoztatta a királyhoz való hűségét.³² Egészen hasonló megállapításokat olvashatunk a 15. század közepén létrejött főúri szövetségekkel kapcsolatban is.³³ Szekfűvel összhangban a konföderációkat az országot végzetesen meggyengítő „oligarchia” (kétes) diadalának

bár kétségtelenül jelez valamiféle kontinuitást, nem feleltethető meg teljesen a középkori gyakorlatnak. Vö. az 1. jegyzettel.

³¹ *Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet II.* Bp. 1936. 570.

³² *Szabó Dezső: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában.* Bp. 1909. 58.

³³ Lásd pl. *Hóman Bálint véleményét az 1450. júniusi szövetségről: „Államférfiak részéről egészen sajátos megnyilatkozás ez magánérdekű gondolkodásukról. De pártok szervezése, ligák nélkül mit sem lehetett volna kezdeni.” – Hóman B. – Szekfű Gy.: Magyar történet i. m. 443. Hasonló értelemben nyilatkozott Tóth-Szabó Pál az 1450. júniusi szövetségről: „A legközönségesebb érdekszövetkezettel állunk itt szemben, a minőt ezekben az években gyakran kötöttek az urak, Hunyadi is még többször ezután, s a melylyel, bármennyire hangoztatják a király és a haza javát, a valóságban a saját érdekeiket akarták megóvni, illetőleg előmozdítani.” – *Tóth-Szabó Pál: A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon.* Bp. 1917. 248.*

jeleként értelmezik a mai napig, amelyek „megkötötték a király kezét”.³⁴ Különösen érdekes az egyébként tárgyilagos, és a nyugat-európai viszonyokra is figyelemmel lévő Bónis György értékelése, aki a főúri rend kialakulása kapcsán értekezett a bárói konföderációk jelenségéről, és azokban egyértelműen a későbbi lengyel nemesi konföderációk előképét és ilyen módon az állami egység felbomlásának tüneteit látta.³⁵

Arra azonban kísérlet sem történt, hogy e szövetségeket a középkori politikai cselekvés és kommunikáció egy sajátos formájaként, a maguk összességében vizsgálják. Legközelebb ehhez éppen Szabó Dezső jutott egy másik munkájában,³⁶ ő azonban olyan rögeszmésen igyekezett mindent a Habsburgok és a Jagellók magyar trónért folytatott évszázados küzdelmének vezérfonalára felfűzni, hogy egyrészt valamennyi szövetkezést kizárólag ezen az alapon kísérelt meg értelmezni, másrészt a magyar politikai elit jóformán minden kollektív megnyilvánulását „valamilyen párti” konföderációnak ábrázolta I. Ulászló 1440. évi magyar királlyá választásától az 1505. évi rákosi végzésig – jellemzően a lengyel példa nyomán. A dolog azért is sajnálatos, mert egyetlen történészként Szabó a szövetkezések nyelvére és a barátság központi jelentőségére is felfigyelt.³⁷ Elfogulatlan érdeklődés hiányában így maradtak az olyan óvatos, de semmitmondó megállapítások, mint hogy „a ligák meghatározott alkalmakkor tömörítették az egymással szemben álló urakat – általában egy bizonyos cél elérésére”³⁸ –, jöllehet efféle konkrét „célokat” a szövetségelemek csak kivételesen határoztak meg. Ahogyan – Szekfű állításával ellentétben – a szövetkezők sohasem voltak „magánemberek”, akkor sem, ha éppen nem viseltek semmiféle hivatalt. A középkori magyar politikai szövetségekben nevesített személyek – főpapok, bárók, mágnások és nemesek – társadalmi állásuknál fogva szükségszerűen politikai aktorok voltak, így szövetségeiket sem lehet a kortól egyébként is idegen „magánjog” kategóriájába szorítani: ízig-vérig politikai aktusok voltak ezek, és a történész feladata megállapítani, milyen helyet foglaltak el a középkor politikai rendszerében.

A főúri politikai szövetségekkel szembeni értetlenség távolról sem meglepő. Sokáig hasonló értetlenség kísérte ugyanis a hatalmaskodás problémakörének

³⁴ *Kubinyi András: Két sorsdöntő esztendő. Történelmi Szemle 33. (1991) 27.;* vö. „Ez tehát demagóg jellegű köznemesi véd- és dacszövetség [...]. Kétségtelesen szomorú képet nyújt Magyarország belállapotáról, hiszen a konfraternitás magának – királyi jóváhagyással – államhatalmi funkciókat igényelt.” – *Uő: Az 1525. évi „Kalandos szövetség”.* In: Ünnepi tanulmányok Sinkovics István 70. születésnapjára. Szerk. Bertényi Iván. (A Történelem Segéd tudományai Tanszék kiadványai 3.) Bp. 1980. 144.; vö. még *Kulcsár Péter: A Jagelló-kor. (Magyar história)* Bp. 1981. 200–202.

³⁵ *Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. S. a. r., utószó Balogh Elemér. (Millenniumi magyar történelem. Historikusok)* Bp. 2003. 366–368.

³⁶ *Szabó Dezső: Küzdelmeink a nemzeti királyságrt 1505–1526.* Bp. 1917. 17–23., 77–80., 95–99.

³⁷ *Uo. 17., 52., 79., 83., 122–123., 136.*

³⁸ *Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: Magyarország története 1301–1526. (Osiris tankönyvek)* Bp. 1998. 383. (A vonatkozó rész Kubinyi András munkája.)

történelmi megítélését is. „Bár nagyon keveset írtak a hatalmaskodásról, mégis alig találunk olyan középkori intézményt, amelynek ábrázolását annyira áthatották volna a polgári kor elvárásai, mint ezét. A múltat a modern kor eszményein keresztül értékelő, a modern célok felé hatónak tűnő eseményeket piederasztálra emelő, az azzal ellentéteket pedig erkölcsileg elítélő történetírás talán legjobb példáit az ezzel kapcsolatos kijelentésekben találjuk meg. Megleljük persze mindenütt, ahol a nem állami jogérvényesítésnek a legkisebb szerep is jutott [...]”³⁹ Pontosan ez volt a helyzet a szövetségekkel: mivel az ilyeneket *ipso facto* ellentétesnek tekintették az erős királyi hatalommal, és így kártékonyak az „államfejlődés” egyetlen pozitívának gondolt, a modern nemzetállamok kialakulása felé mutató – „központosító” – irányával szemben, a történészek vagy elítélték ezeket, vagy – jobb esetben – nem vettek róluk tudomást. A jelenség nem magyar sajátosság.⁴⁰

Szembetűnő, hogy a kölcsönös segítségnyújtás alapján szerveződő főúri/nemesi szövetkezesek az európai történelem több pontján és helyszínén is megfigyelhetők, mégpedig általában időszakosan. Anélkül, hogy – a szükséges ismeretek hiányában – teljességre törekednék, érdemes megemlíteni néhányat e csomópontok közül. Az 1140-es évek Angliájában a bárók egy része úgy próbálta megfékezni az elharapózó háborús erőszakot, hogy baráti szerződéseket kötöttek egymással; először azok, akik ugyan azonos politikai oldalon álltak, de egyéb érdekeik ütköztek. Később az efféle szerződések különböző politikai oldalakon álló bárókat kötöttek egymáshoz olyan kikötésekkel, mint hogy konfliktus esetén tartózkodnak egymás birtokainak károsításától, illetve várak emelésétől is azokon a területeken, ahol a birtokaik szomszédosak egymással.⁴¹ Az efféle megállapodások, a „szeretet szövetségei” (*confederatio amoris*) az alább elemzendő magyarországi szövetségekhez hasonló módon próbáltak tehát megoldást találni a válsághelyzetekre.

Valósággal burjánzottak az esküvel megerősített „baráti szövetségek” a 13. századi Német(-római) Birodalomban, és ezekben ugyancsak nagyon hasonló megfogalmazásokkal találkozunk a „tanács és segítség” (*consilium et auxilium*) adásának kötelezettségétől az egymás birtokainak dűlásától való tartózkodás ígéletén keresztül a szövetségesek közötti konfliktusok „belső”, békés elsimításáig. Feltűnő, hogy ilyen szövetkezeseket nem kizárólag területi hatalommal bíró főpapok és fejedelmek kötöttek egymással, hanem vitatott legitimitású uralkodók is a saját alattvalóikkal, főképpen az 1254 utáni „interregnum” időszakában – a jelenségre magyar vonatkozásban alább még visszatérek. A Birodalom a középkor későbbi évszázadaiban is a különféle – tartományúri, városi, nemesi, lovagi – szövetségek és ligák

³⁹ *Tringli I.*: Hatalmaskodások i. m. 20.

⁴⁰ *John Watts*: The Making of Politics. Europe, 1300–1500. (Cambridge Medieval Textbooks) Cambridge 2009. 28–29.

⁴¹ *W. L. Warren*: Henry II. (Yale English Monarchs) New Haven–London 2000. [1973.] 40–41.

elsősorú terepe maradt,⁴² ami némi joggal magyarázható a német területek szélsőséges széttagolódásával és politikai megosztottságával; a Birodalom éppen ezért nem is alkalmas arra, hogy a magyar fejlődésnek párhuzamként szolgáljon, főképp azért nem, mert – mint alább látni fogjuk – Magyarországon a főúri/nemesi szövetségek soha nem váltak a politika állandó tényezőjévé.

Végül a baráti szövetségek egyik fénykora volt a 15. század első harmada Franciaországban, ahol a ligák, konföderációk, szövetségek vagy egyszerűen „barátságok” (*amicicia*) tagjai arra tettek esküt, hogy egymásnak „jó, igaz és hűséges barátaik és szövetségesei” lesznek, sem szóval, sem tettel nem ártanak a másikkal.⁴³ Egy sajátos, évszázadokon átnyúló politikai cselekvési formáról van tehát szó, amely időről időre megjelent Európa különböző területein. A jelenséget illusztrálандó célszerű ehelyütt részletesebben is ismertetni egy efféle politikai szövetséget, hogy lássuk, valóban nem valamiféle kelet-európai sajátossággal, hanem az európai politikatörténet egy fontos elemével van dolgunk, amelyet érdemes ezért európai kontextusban is vizsgálni, elkerülendő az olyan értelmezési zsákutcákat, amelyeket Szekfű idézett véleménye is jelöl. 1384-ben Berry⁴⁴, Burgundia⁴⁵ és Bretagne⁴⁶ hercegei léptek egymással esküvel megerősített örökös szövetségre azzal a céllal, hogy tovább erősítsék a köztük már eleve meglévő szeretetet (János, Berry hercege és Fülöp burgundi herceg testvérek voltak). A szerződés ezek után mindjárt a király (VI. Károly) „minél jobb” szolgálatára hivatkozott, akinek ugyanúgy kötelesek voltak védelmezni a „javát, tisztességét, uradalmait, szabadságait, jogait, örökségeit és hasznát”, mint egymáséit. Megállapodtak abban, hogy ha bármelyikük hall valamit, ami a király vagy a szövetségesek egyikének tisztessége ellen szólna, arról azonnal értesíti az uralkodót és a másik két szövetségest; testükkel és javaikkal védik a királyt és egymást is mindenkiel szemben, aki kárt okozna nekik, kivéve magát VI. Károlyt, valamint „nagyon szeretett fivérünket, Szicília és Jeruzsálem királyát”,⁴⁷ végül arról is, hogy a másik két szerződő fél jóváhagyása nélkül nem csatlakoznak semmilyen más szövetséghez.⁴⁸

⁴² *Sonja Zielke-[Dünnebeil]: Die Löwen-Gesellschaft, ein Adelsbund des 14. Jahrhunderts. Zeitschrift zur Geschichte des Oberrheins 138. (1990) 27–97.; Peter H. Wilson: The Holy Roman Empire. A Thousand Years of Europe's History. London 2017. 553–574. Nyilván nem véletlen egyébként, hogy a politikai barátságon alapuló szövetségek kutatása is a német nyelvterületen a legintenzívebb.*

⁴³ *Bernard Guéné: Un meurtre, une société: l'assassinat du duc d'Orléans, 23 novembre 1407. (Bibliothèque des histoires) Paris 1992. 107–108.; Françoise Autrand: Charles VI. La folie du roi. Paris 1986. 455–458.*

⁴⁴ Valois János, Jó János francia király fia.

⁴⁵ Valois Fülöp, Jó János francia király fia.

⁴⁶ János montforti gróf, Bretagne hercege.

⁴⁷ Lajos, Anjou hercege, címzetes nápolyi király, Jó János francia király második fia, Berry és Burgundia hercegeinek fivére.

⁴⁸ *Choix de pièces inédites relatives au règne de Charles VI. Tome I. Éd. Louis-Claude Douët d'Arcq. Paris 1864. 51–52.*

Ha a szöveg ismerősen hangzik, az nem véletlen. Csaknem szó szerint ugyanilyen pontokat tartalmaznak – együtt vagy külön-külön – a késő középkori magyar szövetségelemek annak világos bizonyítékaként, hogy a barátság (atyafiság, szeretet) alapján szerveződő politikai szövetkezések fogalomkincse egy közös európai politikai nyelv részét alkotta, amely Magyarországra is eljutott. De a párhuzam nem áll meg itt. 1384-ben a 16 esztendő VI. Károly nevében nagybátyjai kormányozták Franciaországot, köztük a baráti szövetség két tagja, Berry és Burgundia hercegei. Éppen nem volt tehát korlátlanul működő királyi hatalom az országban, ahogy a 15. század első évtizedeiben sem, amikor az uralkodó, VI. Károly mentális zavara miatt Franciaország polgárháborúba és majdnem végzetes káoszba süllyedt; hasonló helyzet csaknem másfél évszázaddal később, a vallásháborúk időszakában állt elő ismét Franciaországban, amikor a ligák is újra megjelentek.⁴⁹ A 12. század közepi angol baráti szerződések éppen Blois-i István uralkodásának anarchikus időszakára estek, a 13. századi birodalmi szövetségek pedig, mint arról szó esett, jelentős részben a Staufok kihalását követő polgárháborús évtizedekre. A tévedés különösebb kockázata nélkül megállapíthatjuk tehát, hogy korreláció áll fenn a királyi hatalom meggyengülése és a főurak egymás közti politikai szövetkezései között; joggal feltehető, hogy utóbbiak következményei voltak az előbbinek, és a politikai anarchia feloldásának vagy átvészelésének eszközét képezték.⁵⁰

Politikai szövetkezések Magyarországon

Paradox, de rendkívül tanulságos módon a bárói szövetkezések vagy ligák közül egy olyan kapta talán a legnagyobb figyelmet a magyar történetírás részéről, amelyik sohasem létezett. A még mindig széles körben elterjedt vélemény szerint a „Garai–Cillei-liga”, mert hogy erről van szó, csaknem fél évszázadon keresztül határozta volna meg a magyar politika alakulását, a 15. század elejétől egészen Cillei Ulrik haláláig (1456), sőt még azon túl is.⁵¹ Valójában a két család sohasem lépett egymással semmiféle formális szövetségre, és a fogalmat egyszerűen annak a bárói csoportnak a megjelölésére alkotta meg a magyar történetírás, amelyeknek Zsigmond király a győzelmét köszönhette 1402–1403 folyamán. E csoportnak

⁴⁹ *Arlette Jouanna*: La France du XVIe siècle 1483–1598. Paris 1996. 385–386., 432–433.

⁵⁰ Lásd még a skót manrent intézményét, amely a notóriusan kormányozhatatlan skót Felföldön töltött be hasonló funkciót a 15. és 17. század között. – *Jenny Wormald*: Lords and Men in Scotland: Bonds of Manrent 1442–1603. Edinburgh 1985.

⁵¹ Fügedi Erik még Hunyadi László kivégzésében is a Garai–Cillei-liga működését látta. – *Fügedi Erik*: Ispánok, bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése. (Nemzet és emlékezet) Bp. 1986. 365–366.; vö. *Pálosfalvi Tamás*: Tettes vagy áldozat? Hunyadi László halála. Századok 149. (2015) 385–386.

kétségtelenül Cillei Hermann gróf és Garai Miklós nádor voltak a vezető alakjai, de befolyásuk nem valamiféle formális szövetségen, hanem az őket az uralkodóhoz fűző különleges kapcsolaton alapult. A „Garai–Cillei-liga” közelebbről nézve nem más, mint az 1408-ban alapított Sárkányrend, amely vitathatatlanul Zsigmond uralmának támogatóit egyesítette, ligának azonban nagy jóakarattal sem tekinthető.⁵² Valójában a „klasszikus” politikai szövetségek kora Magyarországon a 15. század közepén kezdődik, és – mint azt már Bónis is megállapította – egyáltalán nem folyamatos.⁵³ Ezt érdemes közelebbről is megvizsgálni.

A vizsgálódást kezdjük egy idézettel abból a levélből, amelyben Bornemissza János budai várnagy és pozsonyi ispán tájékoztatta Zsigmond lengyel királyt a magyarországi politikai helyzetről 1517-ben: „a határvidéki és más, az ország ellenséggel szembeni védelméhez tartozó hivatalokat nem alacsonyabb állású emberekre bízák, akik értenek a hadi mesterséghez, hanem az előkelőkre, akik tudatlanok az ilyen dolgokban, és ezért van, hogy már számos végvár elveszett; talán azért tesznek így, hogy azok, akik megszokták, hogy jogtalan hatalommal élnek, kielégíthessék a vágyaikat. Most ezek végeznek mindent, ők tárgyalnak és ők határoznak mindenben úgy a királyi felségnél, mint az országlakosoknál. És ezek a hitűkre és hitvány ígéretekre kötnek írott szövetkezéseket, és amikor ezt a szemükre vetik, azt mondják, hogy nem a királyi felség kárára teszik, hanem a saját védelmükre. Az ország nagy kárára van ez a dolog, mert sokan bíznak az ilyen szövetkezőkben, a tekintélyesebb nemesek és a szegényebb bárók közül is, és így a szövetkezők miatt nem lehet a rendet helyreállítani az országban. Sőt, csaknem az összes megyében szövetségre léptek egymással bizonyos tekintélyesebb nemesek, és így a jog és az igazság sehogy sem tud érvényesülni.”⁵⁴

⁵² Mályusz Elemér „királyhű ligáról” beszél, amelynek végül a Sárkányrend adott „formát”. – *Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon*. Bp. 1984. 55, 60. Világosan őt követi Fügedi Erik, aki szerint a „Garai–Cillei-ligához csatlakozás és az azt intézményesítő Sárkány-rend megalapítása után Zsigmond bárói túlnyomó többségükben a lovagrend tagjai közül kerültek ki”. – *Fügedi E.: Ispánok, bárók i. m. 313. A „liga” vélelmezett befolyásának higgadt cáfolatára vö. Engel Pál: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. (História könyvtár. Monográfiák 17.) Bp. 2001. 180.*

⁵³ Bónis György ugyan 1400 és 1460 közé teszi az „uniók virágkorát”, a Zsigmond-korból csak egyetlen példát hoz, a Frangepán–Nelipčić szövetséget 1411-ből, jellemzően ezt is Horvátországból. – *Bónis Gy.: Hűbériség és rendiség i. m. 367.*

⁵⁴ „Officia confiniorum et aliorum pro tutela regni contra inimicos non conferuntur minoribus, qui scirent militare, pro maioribus, qui ignorant militiam, per quod iam castra multa finitima perierunt, et hec forsitan ideo ut hi, qui per malam potentiam vivere solent, eorum desiderii satisfaciant, et hi nunc quoque omnia faciunt, omnia tractant et omnia tam apud regiam maiestatem quam apud regnicolas concludunt. Et hi sunt confederati literis, fide et pravis promissionibus: et dum obiiciuntur eis, dicunt, non contra regiam maiestatem sed in eorum defensionem fecisse. [...] Ista est maior destructio regni, quia in istis confederatis confidunt multi, tam ex nobilibus maioribus, quam ex minoribus baronibus, ut nullus bonus ordo regni stabiliri potest propter confederatos. Immo quasi in omnibus comitatibus maiores certi nobiles confederati sunt, et nullus ordo juris et justitie locum habere potest etc.” – *Epistole, legationes, responsa, actiones et res geste serenissimi principis Sigismundi primi, regis*

Bornemisszát, a tolnai mezővárosi *self-made mant*, akinek idézett leveléből süt a szimpátia a hozzá hasonló tehetséges *minores* iránt, szemben a pöffeszkedő, de tehetségtelen *maioresszel*, II. Ulászló király halála után bízták meg – az elhunyt uralkodó akaratának megfelelően – a gyermek (ekkor tízesztendő) II. Lajos nevelésével, Brandenburgi György őrgróf társaságában.⁵⁵ Bornemissza ugyan ki maradt az országot a gyermekkirály nevében kormányzó tanácsból, de budai várnagyként és Lajos nevelőjeként mégis módjában állt megakadályozni, hogy az urak hozzáférjenek az uralkodóhoz. Ezzel – ellenfelei szerint – a középkori politikai gondolkodás egyik legfontosabb alapelvét sértette, nevezetesen azt, hogy a főpapoknak és a báróknak elidegeníthetetlen joguk a királyt tanáccsal ellátni, a királynak pedig legfőbb kötelessége e tanácsot meghallgatni és hasznosítani.⁵⁶ Az urak ennek megfelelően kezdettől arra törekedtek, hogy a budai várnagy befolyását megszüntessék. Az ügyre nézve legfőbb forrásunkban, Bátori István temesi ispánhoz írott levelében Szapolyai János erdélyi vajda ismételten hangsúlyozta a szeretetet, atyafiságot és barátságot, amelyek a levél íróját és címzettjét egymáshoz, valamint Perényi Imre nádorhoz, Szatmári György pécsi és Várdai Ferenc erdélyi püspökhöz fűzték.⁵⁷ Nem tudunk arról, hogy a levél írásának idején őket formális szövetség kötötte volna össze, de ez nem is lényeges: Szapolyai a korabeli politikai szövetkezések nyelvén fejezte ki az urak követelését, Bornemissza János eltávolítását a király mellől.

Bornemissza Zsigmond királyhoz írott levele, jóllehet elfogulatlan hiba volna nevezni, több fontos információt tartalmaz. Egyrészt a budai várnagy kifejezetten az urak és tekintélyes nemesek szövetkezéseiben látta az ország megosztottságának egyik (ha nem a legfőbb) okát.⁵⁸ Hét évtizeddel korábban, 1446-ban a pesti országgyűlés úgy rendelkezett, hogy meg kell szüntetni és el kell törölni minden olyan szövetséget, amit a főpapok, bárók és nemesek kötöttek egymás

Polonie et magni ducis Lithuanie. Per Stanislau Gorski canonicum Cracoviensem et Plocensem (Acta tomiciana) I–XIII. [Posnaniae] 1852–1915. IV. 115–116.

⁵⁵ Szabó D.: A magyar országgyűlések i. m. 7.

⁵⁶ Ezért követelték, hogy vegyék el Bornemisszától a budai várnagyságot, „ita, ut Bornemyza in arce Budensi non possideret et nullam auctoritatem possidendi haberet, quo liberalius erga suam maiestatem, dominum nostrum gratiosissimum esset nobis aditus et ad negocia sue maiestatis et regni eo commodius providere possemus, dareturque locus nostris verbis” – Szapolyai János erdélyi vajda Bátori Istvánnak. In: *Neumann Tibor: A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458–1526)*. (Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak) Bp. 2012. 409–410.; vö. Acta tomiciana V. 24.

⁵⁷ „de bona ipsorum voluntate amoreque et fraternitate ac amicitia erga dominationem vestram magnificam et dominum Transsilvanensem et nos impensis; respectu earundem fraternitatis et amicitie” – Uo.

⁵⁸ Jellemző módon Szabó Dezső a Bornemissza levelében említett konföderációkban is „a németellenes párt tömörülését és szervezkedését” látta. – Szabó D.: *Küzdelmek i. m. 149.*

között hitükre vagy bármilyen más módon, mert az ilyenek ártanak az országnak.⁵⁹ A dekrétum fogalmazása egybecseng Bornemissza állításával: a „hitre”⁶⁰ kötött szövetségek gyengítik az országot, vagyis *okai* a rendetlenségnek és a jogtalanság elharapózásának. Úgy tűnik ugyanakkor, hogy nem az 1446. évi rendelkezés volt az első ebben az ügyben. 1442-ben ugyanis a Losonciak, a Várdaiak és a Csapiak kifejezetten azzal a kikötéssel ígértek egymásnak fegyveres segítséget, hogy egyrészt kötelesek megtartani a király (I. Ulászló) és az ország iránti hűséget, másrészt – és ez a lényeg – figyelmen kívül hagyják a király vagy az ország erre vonatkozó bármiféle (tiltó) rendelkezését.⁶¹ Mai szemmel ez a kikötés jóformán értelmetlen: nehéz ugyanis elképzelni, miképpen lehetett fenntartani a királynak és az országnak járó köteles hűséget, miközben eleve figyelmen kívül hagyták ezek rendelkezéseit, mielőst a saját és birtokaik védelmére került sor. A kortársak számára ez a jelenség viszont szemmel láthatóan semmiféle belső meghasonlást nem okozott – hiszen egyébként aligha foglalták volna oklevélbe. A kérdésre alább még visszatérek.

Másrészt az 1446. évi dekrétum áttételesen, Bornemissza levele pedig *expressis verbis* azt állítja, hogy – legalábbis a 15. század közepén és a 16. század második évtizedében – nagy számban születtek (írott) főúri és nemesi szövetségek, vagyis egyáltalán nem valami marginális jelenségről van szó. Ezt azonban nem könnyű lefordítani a számok nyelvére. A 15. század közepe és 1526 közötti időszakból több tucat szövetséglevél maradt fenn,⁶² és még több egykori létezését igazolják elszórt említések, valamint közvetett bizonyítékok; ezek alapján ugyanakkor nehéz megbecsülni, mennyire volt elterjedt egykor a politikai cselekvésnek ez a formája. Az kétségtelen, hogy éppen tartalmukból adódóan az effajta szövetséglevelek túlélési esélye nem volt túl jó: nem rendelkezvén semmiféle jogbiztosító erővel, előbb-utóbb annak ellenére is nagy valószínűséggel kiselejtezték őket, hogy többségük – legalábbis elvileg – „örök időkre” köttetett. Különösen igaz ez a kisebb nemesi levéltárakra, nem is meglepő, hogy a fennmaradt ligák szinte mindegyikét főpapok és főurak kötötték. Másfelől viszont, tekintettel éppen a szövetséglevelek tűnékenységére, valamint a középkori magyar forrásanyag jellegére, a korunkra maradt

⁵⁹ „omnes tractatus, confederationes et vincula inter quoscumque prelatos, barones et regnicolas in alterutrum et mutuo fide mediante vel aliter quomodocumque facte et ordinate, que scilicet utilitatem regni et reipublice impediunt, casse, annullate et inanes habeantur” – *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457*. Ed. Franciscus Döry – Georgius Bónis – Vera Bácskai. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici 2. Fontes 11.) Bp. 1976. 356.

⁶⁰ A fides az esetek döntő többségében a szövetkezők keresztény hitét jelöli („ad fidem nostram christianam” – lásd Függelék 1507, 1522.), de előfordul „eskü” értelemben is („fide christiana, fide eiam nostra iurata” – lásd uo. 1490/a).

⁶¹ „omni cum fidelitate dicto domino nostro regi huicque regno Hungarie servata edictoque eorunden aliquo in hac parte non obstante” – a forrásra lásd a Függelékét.

⁶² Az általam ismert szövetségeket és a forrásokat a Függelékben ismertetem.

korpusz mégis viszonylag jelentősnek mondható, elég jelentősnek ahhoz, hogy ne kételkedjünk Bornemissza János állításában. Akkor sem, ha meglepő módon éppen abból az időszakból nem maradt fenn egyetlen szövetséglevél sem, amikor pedig a budai várnagy szerint „csaknem minden megyében” kötöttek ilyeneket.⁶³

Jóllehet Bornemissza kifejezetten írott szövetségeket említ, távolról sem bizonyos, hogy minden barátsági szerződést írott formában kötöttek. Az egyik legkorábbinak például, ha volt is ilyen, nem ismerjük az eredeti formáját. 1442-ben lévai Cseh László, illetve gúti Ország Mihály kincstartó és a fivére, János szabolcsi ispán kölcsönös örökösödési szerződésről állított ki oklevelet, és ebben emlékeztek meg arról a baráti szerződésről (*fedus amicitie et fraternitatis indissolubilis liga*), amelyet az elmúlt napokban kötöttek. Ez utóbbi célja egymás hasznának (*communem utilitatem*) kölcsönös előmozdítása volt.⁶⁴ Minden további nélkül elképzelhető persze, hogy a barátsági szerződésről is külön oklevelet állítottak ki, amely az idők során elveszett, de az is lehetséges, hogy azt szóban kötötték, adott esetben tanúk előtt és eskü alatt. Cseh László 1452-ben a Gerseiekkal is létesített egy atyafiságot (*fraternitas perpetue duratura*), de azt, hogy Kórógyi János macsói bánnal is hasonló szerződés (*fedus fraternitatis indissolubilis*) kapcsolta össze, mintegy véletlenül tudjuk meg 1454-ben.⁶⁵

1447 elején, amikor létrejött a béke Hunyadi János kormányzó és a Cillei grófok között, ennek első pontja – mint láttuk – éppen egy barátsági szerződés volt, amelyet a két család gyermekeinek összeházasításával kívántak megerősíteni; a megállapodás közvetítésével Garai László macsói bánt bízták meg.⁶⁶ A Hunyadi–Cillei-házasság ettől kezdve folyamatosan napirenden maradt, nem tudjuk azonban, hogy ekkor létrejött-e a baráti szerződés, és ha igen, azt vajon írásban vagy szóban kötötték-e meg. Azt viszont, hogy Garai László nádor Újlaki Miklóssal és Miklós pécsi püspökkel is ligára lépett, az 1458 januárjában kötött szegedi egyezményből tudjuk meg. Más szövetséglevelek ugyancsak említést tettek további, már létező vagy a jövőben esetlegesen létrejövő szövetségekről: vagy olyan formában, hogy a már meglévő ligák hatályát érvénytelenítették, vagy úgy, hogy éppen ellenkezőleg, a bennük szereplőket kivették az éppen esedékes szövetség hatálya alól. A Cillei Ulrik meggyilkolásában részes urak 1456–1457 fordulóján a

⁶³ A Battyányiak és a Kőrös megyei kisnemes, Oszugyói Drogh Benedek között létesített „felbonthatatlan baráti és atyafisági liga” (1517, lásd a Függelékben) nyilván nem felel meg azon kritériumoknak, amelyekről Bornemissza szólt a levelében, ugyanakkor, éppen „hétköznapi” jellegénél fogva mégis a helyi szövetkezések elterjedtségét mutatja.

⁶⁴ A forrásra lásd a Függeléklet (1442/a).

⁶⁵ MNL OL DL 14 832.

⁶⁶ „magnificus Johannes wayvoda et gubernator regni Hungarie apud dominos comites Cilie sinceram sibi adoptavit attrahere amicitiam” – MNL OL DL 37 615.

király bosszújától tartva valószínűleg formális szövetségbe tömörültek,⁶⁷ Antonio Bonfini pedig Kinizsi Pál kapcsán emlékezett meg azokról a „titkos szövetségekről”, amelyeket a temesi ispán kötött több főúrral a Mátyás halálát követő zavaros időszakban; felettébb valószínű, hogy Kinizsi éppen egy ilyen baráti szövetség miatt nem lépett fel Újlaki Lőrinc herceggel szemben.⁶⁸ Egy további politikai szövetséget is sikerült azonosítani: Neumann Tibor megalapozott feltételezése szerint 1492–1493 fordulóján Szapolyai István nádor, Bátori István erdélyi vajda, Újlaki Lőrinc herceg és mások a király tervezett kormányzati intézkedései miatt léptek egymással ligára.⁶⁹ Mindez elég egyértelműen bizonyítja, hogy a gyakorlatban sokkal több szövetség és szövetséglevél létezhetett, mint amennyiről jelenleg tudomásunk van; a jelenséget indokolatlan volna meglepőnek nevezni, mégis szükséges rá felhívni a figyelmet.

Ha a szövetségek időbeli eloszlását nézzük, az Árpád-kor végi és Anjou-kori előzményektől eltekintve,⁷⁰ első pillantásra négy periódust tudunk azonosítani. Az első⁷¹ – nem meglepő módon – az 1440-től nagyjából 1463-ig terjedő időszakot fedi: ezt már a kortársak is egyetlen hosszú „zavaros időnek” tekintették, amely Albert király halálával kezdődött. A ligák második „virágkora” a Mátyás király halálát követő évekre esik, a harmadik 1504 és 1509 közé, a negyedik pedig 1516 utánra. Az 1440 és 1463 közötti időszak legfontosabb jellemzője a királyi hatalom korlátozott volta, illetve hiánya volt, előbb a kettős királyválasztás (1440) következményeként, majd V. László gyermeksege, távolléte és akadályozottsága, végül Mátyás uralkodásának első éveiben a szabályos koronázás

⁶⁷ *Pálosfalvi T.*: Tettes vagy áldozat? i. m. 415.

⁶⁸ *Neumann Tibor*: A gróf és a herceg magánháborúja (Szapolyai István és Corvin János harca a lipóti hercegségért). Századok 148. (2014) 407.

⁶⁹ *Horváth Richárd – Neumann Tibor*: Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája 1458–1493. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) Bp. 2012. 124–125. (A vonatkozó rész Neumann Tibor munkája.) A szövetségre lásd még alább is.

⁷⁰ Lásd pl. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae VI.* (1272–1290). Ed. Tadija Smičiklas. Zagreb 1908. 240–242. (1278. ápr. 20.): a Babonić rokonság és a Kőszegiek szerződésében már együtt látjuk a később is felbukkanó tartalmi elemek többségét, a korábbi ellentétek elsimításától a kölcsönös védelmen keresztül addig a kikötésig, hogy egyik a másik ellenségét még kifejezett királyi parancsra sem segíti, és az ereklýékre tett esküig. Vö. még uo. 362–363. („paciis unio, amicitia”). Köszönöm Zsoldos Attila akadémikusnak, hogy vonatkozó gyűjtését megosztotta velem. 1346-ban Mátyás nyitrai kanonok káplánja és Divék nembeli Miklós lépett egymással örökös békére és testvériségre („perpetua pax et amicitia”), hitszegés terhe alatt kölcsönös védelmet ígérve egymásnak („in quibuscumque negociis, factis, casibus et agendis quibusvis arduis sese fraternali vicissitudine pro viribus tenerentur contra quoscumque defensare”). – MNL OL DL 95 611., regesztáját lásd Anjou-kori oklevéltár XXX (1346). Szerk. Piti Ferenc. Bp.–Szeged 2014. 703. sz.

⁷¹ Zsigmond király uralkodásának idejéből egyetlen szövetséget ismerek, a Bónis által is hivatkozott 1411. évit, amelyet két horvát arisztokrata, Frangepán Miklós és János cetinai gróf kötött egyértelműen Zsigmond király velencei hadjáratával összefüggésben. – A Frangepán család oklevéltára I. 1133–1453. Kiadják Dr. Thallóczy Lajos és Barabás Samu. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria 35.) Bp. 1910. 161–162.

elmaradása miatt. A Mátyás király halálát követő időszakot ugyanúgy zavarosnak tekintették, mint az 1440 utáni éveket, ráadásul II. Ulászló uralma egy újabb súlyos politikai válságot követően tulajdonképpen csak 1494 végére szilárdult meg teljesen.⁷² Látszólag más a helyzet az 1516-ot követő időszakkal, hiszen ekkor nem voltak sem fegyveres erőszakkal járó trónharcok, sem polgárháborús összecsapások, mégis új erőre kaptak a főúri/nemesi ligák – olyannyira, hogy a magyar történetírásban éppen ezek kapták a legnagyobb figyelmet (a valóban létezett szövetségek közül). Ugyanakkor II. Lajos tízéves korában lépett a magyar trónra, és egyértelmű volt, hogy a gyermek uralkodó még évekig nem lesz képes úgy ellátni feladatait, mint egy felnőtt király – ennyiben a helyzet mégis csak rokonítható a korábbi időszakokkal. Az viszont feltűnő, hogy – mint éppen a szövetségek makacs továbbélése vagy éppen a kaotikus országgyűlések mutatják – változás később sem történt, és távolról sem bizonyos, hogy ezt *kizárólag* a valóban kritikusra fordult katonai helyzet okozta.

Az mindenesetre világosan látható, hogy az itt vizsgált politikai szövetkezők Magyarországon ciklikusak voltak, vagyis nem a birodalmi, hanem a francia modellt követték: a királyi hatalom meggyengülése esetén jelentek meg a politikai rendszerben, és annak megerősödésével párhuzamosan el is tűntek onnan. Ez nagy nyomatékkal hívja fel a figyelmet II. Lajos uralkodásának időszakára, annak is a második felére, amelyet – ha a főúri/nemesi politikai ligákat indikátorként használjuk – mindenképpen kivételes időszakkak kell tekintenünk, és a jelenségre magyarázatot kell adnunk. Másfelől találunk a szövetkezők között első látásra „rendszeridegen” elemeket, amelyek keletkezésére a királyi hatalom gyengeségének és a politikai szövetségek megjelenésének vélt összefüggése látszólag nem ad magyarázatot. Ez a helyzet a II. Ulászló uralkodásának második felében létrejött szövetkezőkkel. Ezeket érdemes egyenként megvizsgálni, mert látni fogjuk, hogy létrejöttük sajátos körülményei mégis illeszkednek az általános mintába.

Az 1503 és 1509 közötti időszakból hét szövetséglevél maradt korunkra. Ezek közül három egyszerű védelmi szerződés. 1503-ban két tekintélyes délvidéki nemes, garai Bánfi Lőrinc és Kishorvát János fogadott örökös segítséget Corvin János hercegnek cserében azért, mert a herceg visszaszerezte egy várukat. 1505-ben Szapolyai János szepesi gróf ígért örökös védelmet Rozgonyi Istvánnak és a fiának, míg 1507-ben Szentgyörgyi Péter országbíró és erdélyi vajda vette örökös védelmébe Corvin János özvegyét, Frangepán Beatrixot és a leányát, Erzsébetet. Ami ezeket a szövegeket a vizsgálat tárgykörébe utalja, az a terminológiájuk: hitre kötött, elvileg holtig tartó szövetkezők, amelyek hatálya alól egyedül az uralkodót veszik ki. Más a helyzet a maradék négy szövetséglevéllel. 1504-ben

⁷² Neumann T.: A gróf és a herceg i. m. 407.

Frangepán Bernát gróf ígért segítséget és védelmet vejének, Corvin János hercegnek. A másik 1505. évi szövetség egy látszólag „klasszikus” Jagelló-kori főúri konföderáció, amelyik egyértelmű rokonságot mutat az 1450-es és 1520-as évek főúri ligáival. 1508-ban délvidéki nagybirtokosok szövetkeztek egymás védelmére, míg 1509-ben Szentgyörgyi Péter országbíró-vajda lépett szövetségre az Erdélyben is nagybirtokos Bogdán moldvai vajdával.

Frangepán és Corvin 1504. márciusi szövetségének kontextusát egyértelműen a nádorválasztás körüli politikai csatározások, valamint a király agyvérzése és átmeneti cselekvőképtelensége képezték.⁷³ Az 1505. októberi szövetség esetében ugyancsak világos a helyzet: ez a Lajos herceg születését megelőző súlyos politikai válság (1505–1506) csúcspontján keletkezett, rövidebb az elhíresült „rákosi végzés” kihirdetése előtt; megalapozottnak tűnő vélemény szerint a Rozgonyiaknak ígért védelem is az októberi szövetség előzménye volt.⁷⁴ Az 1508. márciusi viszont ahhoz az újabb krízishez köthető, amelyik bajnai Both András dalmát-horvát és szlavón bán nyílt lázadásával kezdődött „a jogtalanul élő urak”, köztük első helyen a ligát feltehetően szervező Perényi Imre nádor ellen.⁷⁵ Szentgyörgyi Péter és a moldvai vajda szövetségének körülményei (egyelőre) nem ismertek,⁷⁶ az viszont igen, hogy megkötésének idején II. Ulászló király a fiával, Lajossal együtt éppen Csehországba tartott, miközben a bán lázadása miatt kitört kormányzati válság tovább húzódott. A négy, „elszigeteltnek” látszó politikai szövetkezés eszerint ugyanúgy a királyi hatalom válságának „terméke” volt, mint a jobban ismert korábbi és későbbi konföderációk, és egy kivételével a védelmi szerződések is ugyanebben az időszakban születtek. Ez a válságperiódus 1504 elején kezdődött, mégpedig a király súlyos betegségével, amikor a Jagelló–Habsburg házasság először öltött konkrét formát, és 1508–1509 folyamán, Lajos herceg magyar, majd cseh királyi koronázásával jutott – relatív – nyugvópontra.

Természetesen a vizsgált politikai szövetségek nem „egy kaptafára” készültek. Vannak köztük kétoldalú megállapodások, de olyanok is, amelyek több tucat személyt fűztek szövetségbe; vannak egyszerű védelmi szövetségek, amelyek egyetlen

⁷³ Corvin nádori ambícióira és a nádorválasztásra legújabban lásd *C. Tóth Norbert*: A magyar királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562). Bp. 2020. 100–102., a korábbi irodalommal.

⁷⁴ *Kubinyi András*: Az 1505. évi rákosi országgyűlés és a szittyai ideológia. *Századok* 140. (2006) 369–370.

⁷⁵ A szlavón bánok és a szlavón országlakosok 1507-ben léptek szövetségre „contra potentes et sine lege viventes dominos”, lásd *Pálosfalvi Tamás*: Bajnai Both András és a szlavón bánok. Szlavónia, Európa és a törökök, 1504–1513. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk. Neumann Tibor – Rácz György. Bp.–Piliscsaba 2009. 257–258. Emlékezzünk rá, hogy Bornemissza János is jogtalan hatalommal élő urakról írt Zsigmond királynak.

⁷⁶ A lehetséges kontextusra lásd *Neumann Tibor*: A Korlátköviék. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században. Győr 2007. 44–45.

célja a résztvevők és birtokaik sértetlenségének biztosítása volt, és vannak olyanok, amelyek egész politikai programot építettek a baráti szövetség alapjára. Különbözött a kiállításuk módja, a kiállított oklevelek száma és a megerősítésük formája is, ahogyan a cél és helyzet függvényében a megállapodásba felvett pontok és azok szövegezése is. Ami mégis egy csoportba sorolja a vizsgált szövegeket – túl azon, hogy jól láthatóan egy sajátos politikai helyzet termékei voltak – az a sajátos terminológiájuk, amelynek központi elemei egyfelől a barátság és atyafiság, másfelől a nemesi értékvilág olyan központi fogalmai, mint a hűség (*fidelitas*), a becsület/tisztesség (*honor*), az emberség (*humanitas*), a társadalmi állás (*status/gradus*), a hírnév (*reputacio*), a haszon (*profectus/commodum/utilitas*) és nem utolsósorban a keresztény hit.

Ha az elnevezéseket nézzük, a szövetkezések igen nagy változatosságot mutatnak: a barátság és atyafiság mellett a leggyakrabban használt szavak a kötelék (*vinculum*) és ennek bővített formái (mint *amoris vinculum*), egység (*unio*), egyetértés (*concordia, intelligencia*) vagy egyszerűen szövetség, szerződés, esetleg rendelkezés (*liga, colligacio, contractus, ordinacio*) és ezek további változatai. A szövetségeket a legtöbb esetben élethosszig kötötték, sokszor elvileg örökre, de mindenképpen generációkon átívelően; és akkor is ez volt a helyzet, ha a szövetség egyébként egy meghatározott célra (is) szerveződött. Jó példa erre az 1458. januári szegedi szövetkezés. Ezt kétségkívül jól körülhatárolható politikai céllal kötötték, amelynek két központi eleme Hunyadi Mátyás magyar trónra ültetése, valamint Mátyás és Garai Anna házassága volt. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a megállapodás alapjaként szolgáló atyafisági és baráti szövetség a Szilágyi testvérek és a Garai család között akkor is érvényben maradt volna, ha Mátyás nem tudja elnyerni a magyar királyságot, sőt elvileg akkor is tovább tartott volna, ha valamelyik házassulandó fél – Mátyás vagy Anna – idő előtt meghalna.

A szövetségek egyetlen állandó eleme a kölcsönös segítségnyújtás ígérete volt, mégpedig minden erővel (leggyakrabban az általános *toto, omni posse* formulával), a fegyveres erőt is beleértve (1491: *tam gentibus, copiis, quam etiam laboribus et opera nostra*). A puszta tény, hogy ezt írásban deklarálták, azt bizonyítja, hogy a dolgot a kortársak teljesen természetesnek találták mint az önvédelem egyik sajátos formáját. A kölcsönös fegyveres önvédelmet polgárháborús időszakokban egyértelműen a zavaros helyzettel indokolták. 1442-ben a „békétlen időkben” történő sérelmekre hivatkoztak, 1443-ban mindenféle szenvedéseknek, ellenségeskedéseknek, gyilkosságoknak, rablásoknak és más gonoszetteknek akartak véget vetni, 1447-ben pedig a különböző „viszályok és háborúk” miatt léptek egymással védelmi szövetségre.⁷⁷ 1490-ben a szövetkezők arra hivatkoztak, hogy

⁷⁷ Nyilván nem véletlen, hogy a három atyafisági és barátsági szerződés, melyet lévai Cseh László az 1440-es és 1450-es években kötött, pontosan leképezte a Lévai birtokok területi megoszlását:

Mátyás király halála után ők maguk „mintegy árván”, segítség nélkül, az ország pedig király és védelmező nélkül maradt, aminek következtében nemcsak az ország általában, hanem az egyes főpapok, főurak és birtokosok is a romlás szélére jutottak, miközben Magyarországot minden oldalról ellenségek veszik körül. Ráadásul, ami még ennél is rosszabb, már az országon belül is megindult a háborúskodás,⁷⁸ és mint ahogy egy másik oklevél fogalmazott, ilyenkor „könnyen teremnek” az egyház(i birtok) ellenségei; pont ezért van szükség a barátok támogatására. Az érvelés egyébként már az 1440-es években sem volt új: 1385-ben Garai Miklós nádor és Treutul János macsói bán a Lajos király halála miatt kialakuló általános háborús helyzettel indokolta a kettejük között kötött kölcsönös örökösödési szerződést.⁷⁹ A király halála, különösen akkor, ha törvényes örököst sem hagyott, önmagában jeladás lehetett a politikai elit önvédelmi szerveződésére,⁸⁰ felettebb valószínű, hogy a Bornemissza János levelében említett szövetkezések is II. Ulászló halála után jöttek létre, akinek ugyan volt törvényes utóda, de a tízéves Lajos trónra lépése nyilvánvaló kockázatokkal volt terhes.⁸¹

Az indoklás őszinteségében nincs okunk kételkedni, de nem is tehetnénk így anélkül, hogy a politikai szövetkezések nyelvét általában megkérdőjeleznénk, úgy tekintve azt, mint a tiszta önérdék leplezésére használt fügefalevelet.⁸² Mint láttuk, az 1490. augusztusi ligát Kubinyi az elsőnek tekintette azok sorában, amelyek a Jagelló-korban „megkötötték a király kezét”, és úgy vélte, hogy Corvin János „herceg az arisztokrácia élén kívánt az ország ügyeibe beleszólni”.⁸³ Tekintve, hogy a

Bars (Ország), Vas (Gersei) és Pozsega (Kórógyi). Teljesen egyértelmű, hogy Cseh László tudatosan igyekezett védelmi szerződésekkel biztosítani három nagy tömbben szétszórt uradalmainak biztonságát.
⁷⁸ „huius regni et rei publice, verum eciam dominorum prelatorum ac baronum et regnicolarum particularis status impendendo ferme ruina et dissidio concerneretur consistere, ac circumdari undique infidelium Turcorum et aliorum vicinorum hostium valida manu fractura in dies preminerent mala, immo quod peius est, iam interna conspiciamus inter regnicolas consurgere et escuare bella” – lásd Függelék 1490/a.

⁷⁹ *Süttő Szilárd*: Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával I–II. (Belvedre-monográfiák 2.) Szeged 2003. II. 221. (394. sz.)

⁸⁰ Vö. Dersfi Miklós levelét Battyányi Boldizsárhoz, amelyben II. Ulászló király haláláról beszámolván, egyben félelmének adott hangot, hogy Ernuszt János a király halálának hírére ugyanazt fogja tenni vele, amit az apjával tett „post mortem quondam domini Mathei (!) regis eiusdem regni Ungarie” (1516). – MNL OL DL 104 283.

⁸¹ I. Károly halálát ugyancsak rövid zavaros periódus követte, lásd *Tringli I.*: Hatalmaskodások i. m. 337.

⁸² Így tesz a magyar történeti hagyománnyal összhangban Kubinyi András is, amikor a késő Jagelló-kor belpolitikáját elemző, elképesztően adatgazdag és higgadtan érvelő tanulmánya végén mégis arra a következtetésre jut, hogy „a feudális uralkodó osztály valamennyi rétegét önzése, saját anyagi érdeke vezette”. – *Kubinyi András*: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk. Rúzsás Lajos – Szakály Ferenc. Bp. 1986. 98.

⁸³ Jellemző, hogy az augusztusi szövetségről Neumann Tibor diametrálisan ellenkező értékelést fogalmazott meg: szerinte a liga „nem Ulászló hatalmának rovására, hanem – feltehetően a király tudomásával – annak éppen erősítésére, a még mindig nagy hatalmú Corvin hűségének biztosítására

Mátyás halálát követő időszakból fennmaradt többi szövetségével is egyértelműen a belviszályok okozta bizonytalanságot jelölte meg a szervezkedés fő okaként, és ugyancsak egyértelműen a szövetségben résztvevők állásának, érdekeinek és birtokainak védelmét irányozta elő, nincs okunk azt gondolni, hogy – ellentétben az 1440-es évekkel – Mátyás vagy később II. Ulászló halála után ezek a szövetségek egyfajta új „oligarchikus kormányzat” előkészítői lettek volna.⁸⁴

Nem szorul különösebb magyarázatra, hogy polgárháborús vagy azzal fenyegető helyzetekben miért hivatkoztak a szövetséglevelék a közrend felbomlására. Az ilyen időkben kötött szövetségek nem is nagyon tartalmaztak más célt, mint a tagok és birtokaik védelmét. Egyértelműen preventív intézkedésekről volt szó, és a rendkívüli helyzet indokolta – egyben legitímálta – az érdekvédelmi erőszak alkalmazásának leplezetlen kilátásba helyezését. A kölcsönös védelem az 1450-es évek ligáiban is megjelenik, legtisztábban Cillei Ulrik és Hunyadi János 1455. augusztusi (a következő év tavaszán megerősített) szövetségében. 1453 után azonban, amikor V. László – elvileg legalábbis – megkezdte uralkodását, a szervezetkezők inkább azt hangsúlyozták, hogy a királynál képviselik és segítenek előmozdítani egymás ügyeit, hasonlóan ahhoz, ahogy az 1520-as évek szervezetkezői is fogalmaztak. Mivel László magyar és cseh király és osztrák herceg is volt egyben, a szövetségek időnként „nemzetek feletti” jelleget öltöttek, például a király cseh királlyá koronázása után, amikor három országának főemberei szervezetkeztek, természetesen László javára. Az 1453 és 1457 közötti időszak egyértelműen a politikai ligák egyik fénykora volt László országaiban, ami a királyi hatalom gyengeségének is hű tükörképe. Ahogy Cillei Ulrik és Podjebrád György nem kevés cinizmussal fogalmaztak 1456. évi szövetséglevelükben, a Mindenható számos királyságot, országot és népet ajándékozott László királynak, aki „különös kegyelméből” megosztotta velük ezek kormányzásának terhét. Ne tévesszen meg bennünket, hogy gyakran éppen a legnagyobb „bajkeverők” (Cillei, Hunyadi, Podjebrád) voltak e ligák főszereplői; a lényeg az, hogy e szövetségek nem akadályozták, hanem éppen ellenkezőleg, pótolni akarták a királyi hatalmat. Azt kívánták biztosítani, hogy az uralkodó feletti befolyását kihasználva senki ne tudjon a többiek kárára túlhatalomra szert tenni. Annak okát, hogy a helyzet László haláláig változatlan maradt, nem a ligákban kell keresnünk, hanem abban, hogy

irányult”. – *Horváth R. – Neumann T.*: Ecsedi Bátor i. m. 99–100. Valójában nincs különösebb jelentősége annak, hogy a király tudott-e vagy sem a szövetségről, és annak sem, hogy azt felhasználta-e végül a herceg hűségének biztosítására; a szövetség ugyanis, a többivel egyetemben, egyértelműen a zavaros politikai helyzetre adott reakció volt, és amint a korábbi zavaros időszakokban, a királyi hatalmat próbálta pótolni a nemesi jogbiztonság fenntartása érdekében.

⁸⁴ Vö. Szabó Dezső – tulajdonképpen helyesen – egy „vizontbiztosítást” látott a szövetségben. – *Szabó D.*: Küzdelmeink i. m. 49–50.

a király egyik országában sem tudta megvetni a lábát, és így esélye sem nyílt arra, hogy birtokba vegye örökségét.

Azokban az időszakokban, amelyekben – elvileg legalábbis – volt működőképes királyi hatalom, a szövetséglevelek értelemszerűen nem a polgárháborús viszonyokból adódó veszélyekre utaltak. 1504-ben Frangepán Bernát a „mostani idők különféle veszedelmeit” említette, 1508-ban a szövetkezők a „veszélyben forgó országon” akartak segíteni, 1519-ben a király éretlen korára és azokra a bizonytalanságokra hivatkoztak, amelyek ebből fakadóan fenyegették magát az uralkodót és az országot. 1522-ben azokat a sérelmeket és jogtalanságokat hangsúlyozták, amelyek a király távolléte (II. Lajos csehországi tartózkodása) miatt szaporodtak el az országban (mintha az uralkodó távozása ugyanolyan jeladással ért volna fel, mint a halála), 1525-ben pedig már általában az általános zűrzavart (*tanta rerum omnium perturbatione*) hozták fel indokul a főúri szövetkezők. A „Kalandosok”-nak nevezett köznemesi szövetkezők fogalmaztak talán legékesebben, amikor azokat a mindenki számára nyilvánvaló bajokat és veszedelmeket említették, „amelyek e dicsőséges Magyar Királyságot szorongatják, és amelyek miatt a köz ügye részekre szakadt és meghasadt, és végső pusztulásra jutott”.⁸⁵ A belső zavar és meghasonlás témája egyértelműen rokon a polgárháborús retorikával: ugyanolyan szükséghelyzetet tételez ugyanis, amelyikre a baráti szövetkezés a logikus válasz.

Különösen érdekes ebből a szempontból az 1505. október 12-i liga. Szabó Dezső nyomán⁸⁶ Kubinyi András azon a véleményen volt, hogy ez a szövetség, amelynek négy főpap (a két érsek és két püspök, köztük két kancellár és egy titkár) és négy főúr (Perényi Imre nádor, Szapolyai János szepesi gróf, Újlaki Lőrinc herceg és Somi Józsa, az Alsó részek főkapitánya) volt a tagja, tulajdonképpen arra szolgált, hogy előkészítse a másnapi – kimondatlanul, de egyértelműen – Szapolyai majdani királlyá választását kilátásba helyező „rákosi végzés” elfogadását. Ahogy Kubinyi írta, a liga „biztosította a szavazás végeredményét”.⁸⁷ Ezt az értelmezést azonban a szövetséglevelél érvelése egyáltalán nem támasztja alá: nem egyszerűen segítséget ígértek ugyanis egymásnak, hanem kifejezetten az ellenségeik jogtalanságával szemben tették ezt (ahogy az 1508. évi szövetkezők azokkal

⁸⁵ „quibus hoc inclitum regnum Hungarie premitur quibusque res eiusdem publica in partes divisa scinditur et laceratur, iamque ad extremam devenerit calamitatem, ubi maxime suo privato quisquam commodo studendo et intendendo commodum rei publice negligere et penitus postponere videatur” – lásd Függelék 1525/b.

⁸⁶ Szabó D.: *Küzdelmek* i. m. 97–98.

⁸⁷ Kubinyi A.: Az 1505. évi rákosi országgyűlés i. m. 369–370.; vö. Neumann Tibor: *Két nádor és egy vajda, avagy a Szapolyaiak útja a királyi trónig*. In: *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: a Szapolyaiak*. Szerk. Fodor Pál – Varga Szabolcs. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet) Bp. 2020. 33. Az eseményekre lásd még Fazekas István – Gebei Sándor – Pálosfalvi Tamás: *Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig*. (A magyar országgyűlések története) Bp. 2020. 64–67. (A vonatkozó rész Pálosfalvi Tamás munkája.)

szemben, akik a „vesztükre törnek”), és először foglalták írásba azt a később többször visszatérő kikötést, hogy ha ellenségeik vádjára vagy „árulása miatt” a király vagy a királyné haragra lobbanna ellenük, együtt járnak közben bevádolt társukért; a szöveg más helyen is a szövetkezők „üldözőit és árulóit” említi. A fogalmazás egyértelműen önvédelmi ligára utal, és talán észszerűbb azt feltételezni, hogy a résztvevők éppen a „rákosi végzést” megelőző bizonytalan helyzetben igyekeztek szorosabbra fűzni a kapcsolataikat, mert maguk sem tudták, hová fognak fajulni a felkorbácsolt indulatok. Különösen elképzelhető ez az alig 15 esztendőes Szapolyai János esetében, aki talán maga is megrémült attól a politikai energiától, amit a köznemesség az ő nevében, de részben nyilván tőle függetlenül mozgásba hozott. Nem kevésbé valószínű, hogy a Szapolyai–Rozgonyi védelmi megállapodást ugyanebben a kontextusban kell értelmeznünk.

A politikai szövetségeket, mint Bornemissza levele állította, „hitre” kötötték; egész pontosan a résztvevők „hitére, tisztességére és emberségére”, amint a legtöbb oklevélben olvashatjuk. A megerősítés módja jóformán szövetségről szövetségre változott: a skála az egyszerűen megpecsételt, esetleg aláírt oklevéltől a szent ereklyékre tett esküig terjed. Leggyakrabban a tagok közötti kézfogás gesztusával találkozunk. Az esküt általában ereklyét vagy az Evangéliumot megérintve a legtöbb esetben Istenre, Szűz Máriára és a szentekre tették. 1458-ban és 1461-ben a tagok a névadó szentjeikre esküdtek: Mihály arkangyalra (Szilágyi Mihály), László királyra (Garai László, Kanizsai László) és Miklós püspökre (Újlaki Miklós, Kanizsai Miklós). Az 1457. és 1458. évi ligák egyedi jellemzője, hogy nem csupán hitükre esküdtek, hanem üdvözülésüket és családjuk fennmaradását is a szövetség megtartásától tették függővé, és magát az esküt is belefoglalták a szövetséglevélbe. A szövetség megbontója természetesen hűségét veszítette, kirekesztette magát a tisztességes emberek társaságából, de gyakran kiközösítéssel is fenyegették. Azt, hogy milyen gyakorlati következményei voltak a „tisztesség és emberség” elvesztésének, alighanem 1450-ben fogalmazták meg a legvilágosabban: a szerződés megszegője jog- és tanácsképeségét veszítette, és nyilvánosan is meg lehetett szégyeníteni. Feltehetően ugyanezt akarta mondani 1504-ben Frangepán Bernát, amikor a szerződés megszegése esetén felhatalmazta az érintetteket, hogy „szájukra vegyék” a becsületét (*valeant contra honorem nostrum loqui*).

A tisztességük és emberségük elvesztésének terhe alatt esküvel egymáshoz kapcsolódó szövetségesek megbonthatatlan egységét fejezte ki a lelkek összekapcsolódásának többször felbukkanó motívuma (1490: *unus animus*, 1494: *uno* [...] *spiritu*, 1525: *animorum coniunctio*, 1526: *equo animo*). A szövetségek belső kohézióját volt hivatva erősíteni az az ismétlődő kikötés, hogy a tagok közötti konfliktusokat a szövetségen belül rendezik, jóllehet a birtokügyeket szabad volt

az ország rendes bírái elé vinni. Ugyanezt a célt szolgálta a szövetkezők közötti korábbi konfliktusok elsímítása a szövetkezés előfeltételeként. Ezzel szoros összefüggésben tiltották, hogy a szövetségben bízva bárki jogtalanságot kövessen el másokkal szemben – a liga támogatását csak akkor élvezhették a tagok, ha ügyük jogos sérelem volt, és csak abban az esetben, ha a jogosságot igazolni is lehetett. Több szövetséglevél intézkedett az újabb tagok csatlakozásának módjáról, ahogy a párhuzamos ligák érvényességéről is. Idővel feltehetően megindult valamiféle „intézményesülés” – ezt bizonyítják a formuláriumba is felvett 1490. évi szövetségek, valamint az a tény, hogy 1522-ben a három évvel korábbi liga három pontját szó szerint átvették –, a fennmaradt szövetséglevelek szövegezése azonban *ad hoc* jellegű maradt, ami megfelel a jelenség fentebb megállapított ciklikus jellegének.

Salva fidelitate – A ligák és a királyi hatalom

Mint láttuk, a történetírás visszatérő vádja, hogy a főúri szövetkezések „gúzsba kötötték” a királyi hatalmat. Király nélküli vagy polgárháborús helyzetekben a vád képtelenség, de az kétségtelen, hogy főúri szövetségek egyéb időszakokban is születtek, és amennyiben hihetünk a hagyományos álláspontnak, az uralkodó iránti hűség hangoztatása nem volt több az önző hatalomvágyat leplező képmutató gesztusnál. Tény, hogy a király iránti hűség fenntartása csaknem minden fennmaradt szövetséglevél elengedhetetlen tartalmi eleme volt; tekintettel arra, hogy a fegyveres önvédelem a szövetségek deklarált célja volt, a szövetkezők másképp nem is járhattak volna el anélkül, hogy a hűtlenség vádját magukra vonják. A királynét – ha volt – az uralkodóhoz hasonlóan ugyancsak kivették a potenciális ellenségek köréből. A gyakorlatban ugyancsak az uralkodó iránti hűséget nyilvánította ki a szövetséglevelek azon, ismétlődően visszatérő pontja is, amely a király minél hasznosabb szolgálatát jelölte meg a szövetkezés (egyik) céljaként. Uralkodó hiányában azokat a cselekményeket vették ki a segítségnyújtás hatálya alól, amelyek „az országnak és a közügyek nyugalmanak árthatnak” (1490); minden bizonnyal ugyanezt fejezte ki a II. Ulászló megválasztása után, de még a koronázása előtt kötött szövetség azon kitétele, hogy a szövetségben bízva senki nem pártolhat el az országtól. Az uralkodó mellett feltűnik a Szent Korona iránti hűség fenntartása is, a királyhoz hasonlóan időnként aktív cselekvés formájában is, mint 1494-ben, amikor a szövetkezők deklarálták, hogy egységes akaratral szolgálgják a királyt és a Szent Koronát is. 1455-ben tűnnek fel ugyancsak a király mellett az ország „jogai és szabadságai” és ekkor egyedül az alávetett részek szabadságai is mint a szerződés hatálya alól kivett tényezők (*regni sui Hungarie ac parcium eidem subiectarum iuribus et libertatibus demptis et exceptis*). Az ország szabadságainak érintetlenül hagyása ismételten felbukkan a továbbiakban is, sőt megőrzésük ugyanúgy célja

lehetett a szövetségnek, mint a király és a Szent Korona minél hűségesebb szolgálata. Érdemes azonban a kérdést némileg árnyalni.

1442-ben – mint láttuk – a szövetkező bárók és nemesek kifejezetten úgy rendelkeztek, hogy fenntartják ugyan a király és az ország iránti hűségüket, de nem törődnek ezek tiltó határozataival, vagyis ezek ellenére is fegyverrel védik meg egymást és alattvalóikat. Nem sokkal később, 1444 elején hasonló kikötéssel találkozunk a Garai László macsói bán és Maróti László aradi, zarándi és békési ispán szövetséglevelének Maróti által kiállított példányában. Utóbbi biztosította Garait, hogy a jövőben mindenféle ellenségeskedéstől tartózkodni fog vele szemben, és bár a szöveg fogalmazása némiképp homályos, feltehetően segítséget is ígért a bánnak ellenségeivel szemben. Másképp ugyanis nehezen volna értelmezhető a folytatás, amelyben Maróti kivette a szerződés hatálya alól Ulászló királyt, valamint Újlaki Miklós és Hunyadi János erdélyi vajdákat, „akiknek nem akarunk ártani” (*quibus offendere nolumus*). Ezt a pontot bővebben is kifejtette: amennyiben Garai mégis konfliktusba kerülne a királlyal vagy a két vajda valamelyikével, Maróti köteles lesz lehetőség szerint békét közvetíteni a felek között, de ha ez nem sikerülne, segítséget akkor sem fog nyújtani sem László bánnak, sem az ellenfelének. Magyarul Maróti arra kötelezte magát, hogy adott esetben szövetségeseivel szemben nem segíti az ország maga által is elismert és támogatott uralkodóját, I. Ulászlót. 1446-ban a Cillei grófok Újlaki Miklóssal kötött szövetsége ugyancsak kivette a (német-)római és a magyar királyt a kölcsönös segítségnyújtás hatálya alól egy figyelemre méltó megszorítással: abban az esetben ugyanis, ha valamelyikük jogtalanul (*minus iuste*) támadna a Cillei grófokra, Újlaki a királyok ellen is tartozott volna segítséget nyújtani.

Különösen érdekes az 1461 januárjában kötött védelmi szövetség; Bónis György ugyanis éppen ezzel a példával támasztotta alá állítását, miszerint az ilyen konföderációk „mégsem voltak olyan ártatlan szövetezések, mint amilyeneknek feltüntették magukat”.⁸⁸ Ebben az esetben ugyan a szövetezés nevét – ha volt ilyen egyáltalán – nem tudjuk meg, a deklarált célok ugyanakkor egyértelműen „klasszikus” politikai szövetségre utalnak. A szövetezők (Maróti Lajos, szekcsői Herceg Pál, bátmonostori Töttös László, valamint Geszti László és Mihály) azután ígérték egymásnak fegyveres segítséget a birtokaik védelmére, hogy – mint állították – Bács és Bodrog megyékben a király engedélye és hozzájárulása nélkül kivetett egyforintos adó miatt kezdtek feldúlni a birtokaikat. Az események meglehetően homályosak, kiváltképpen az adókivetés körülményei, amelyek pedig a jelen szempontunkból döntő fontosságúak. Egy évekkel későbbi vizsgálatból kiderül, hogy 1461. január 12-én Tímári Józsa királyi familiáris az óbudai

⁸⁸ Bónis Gy.: Hűbériség és rendiség i. m. 367.

apácák Bács megyei Szond mezővárosában róttá ki az adót a király nevében azzal, hogy azt – a szokás ellenére – a kirovást követő harmadik napon meg is kell fizetni, mégpedig csak neki. Röviddel ezután, meg sem várva a harmadik napot, Nagyvölgyi László és Szakolyi Péter egy valóságos hadsereg élén módszeresen kirabolta Szondot, az apácák panasza szerint 32 ezer forint kárt okozva.⁸⁹

A panaszból úgy tűnik, hogy Nagyvölgyi és Szakolyi barbár támadása közvetlen kapcsolatban állt az adó kirovásával, de a kapcsolat jellege nem világos. A két vezér 1459-ben együtt viselte a macsói bánságot, de míg Szakolyi a Hunyadiak, majd Szilágyi Mihály bizalmi emberének számított, Nagyvölgyi egész pályafutása során Újlaki Miklóst szolgálta.⁹⁰ Január 18-án Szakolyi mint királyi kapitány arról tájékoztatta Töttös Lászlót, hogy a király az ő (és nyilván többek) kérésére küldte a védelmükre, és szemére vetette, hogy bár korábban késznek mutatkozott az egyforintos adó kivetésére, most Isten és a király ellen tesz, és lázadást szít.⁹¹ Nem világos, Szakolyi mikor kapta kapitányi felhatalmazását Mátyástól: még az előző év nyarán, amikor Szilágyi Mihállyal vert vissza egy oszmán betörést, vagy a volt kormányzó fogságba esése (1460. november) után; és azt sem tudjuk, milyen jogosítvány alapján követelte magának az egyforintos adót Bács és Bodrog megyékben. Jelen szempontunkból ugyanakkor ez, bár fontos, mégis másodlagos kérdés: a legnagyobb jelentősége annak van, hogy Maróti és társai felhatalmazva érezték magukat a jogos önvédelemre és ennek deklarálására egy olyan adószedéssel szemben, amelyhez a király nem járult hozzá. Még fontosabb, hogy a szövetkezők annak ellenére is számoltak az uralkodó negatív reakciójával, hogy a király és a Szent Korona iránti hűségüket szokás szerint fenntartották: ebben az esetben testületileg kívánták megvédeni az álláspontjukat. A legfontosabb pedig az, hogy – legalábbis az egyik szövetkező, Herceg Pál szerint – Mátyás király utólag maga is elítélte az adóbehajtást, és a tanácsban ülő urak is közbenjártak a szövetkezők érdekében.⁹² Voltaképpen mindegy, hogy a király utólag, a következmények miatt dezavualta Szakolyit, vagy utóbbi eleve nem bírt királyi felhatalmazással: a lényeg az, hogy az uralkodó elismerte a nemesi önvédelem jogosságát. Más esetek ugyanezt tanúsítják.

⁸⁹ MNL OL DL 16 323. Szond kirablására lásd *Tringli I.*: Hatalmaskodások i. m. 192–193.

⁹⁰ *C. Tóth Norbert et al.*: Magyarország világi archontológiája 1458–1526 I. Főpapok és bárók. (Magyar történelmi emlékek. Adattárak) Bp. 2016. 104.

⁹¹ A levelet március 9-i (?) keltezéssel adták ki (Zichy X. 139.), a dátum feloldásánál azonban nem jelölték a kétséget: Oculi vasárnap utáni hétfőt írtak, ami valóban március 9-ére esne. Az eredetiben viszont egyértelműen nem Oculi a vasárnap neve, hanem Omnis terra, ami a Vízkereszt utáni második vasárnapot jelöli; a levél dátuma így 1461. január 18., ami egyébként összhangban is áll az adóbehajtás megtagadásával kapcsolatos többi forrással.

⁹² Zichy X. 136. Bónis félreérti a forrást, amikor azt írja, hogy a király „megdicsérte” a szövetkezőket; a levél azt mondja, hogy Mátyás nagyon megharagudott a jóváhagyása nélküli adóbehajtás miatt, és a kíséretében lévő bárók ezt hallva közbenjártak a szövetkezők mellett („pro nostra parte multum bene loquebantur”). – *Bónis Gy.*: Hűbériség és rendiség i. m. 367.

1491 tavaszán Battyányi Boldizsárt, Bocskai Pétert és Gudovci Péter helyettes szlavón ítélőmestert ellenfeleik azzal vádolták meg II. Ulászló király előtt, hogy Habsburg Miksa magyarországi hadjárata idején „megvetve felségünket és megfélemlítve a nekünk és a Szent Koronának járó köteles hűségéről” a király ellenességéhez, a római királyhoz csatlakoztak az ország pusztulására, és őt a zágrábi püspökség várainak elfoglalásában tanáccsal és segítséggel szolgálták. Súlyos vád volt ez a három gazdag és befolyásos szlavóniai nemessel szemben, amely rossz esetben a birtokaik eladományozásával fenyegetett hűtlenség címén. Ennél sokkal figyelemre méltóbb azonban az érvelés, amellyel a bevádoltak védekeztek, és Ulászló végső soron el is fogadott azután, hogy azt több híve is igazolta. Eszerint Battyányi, Bocskai és Gudovci egyáltalán semmit nem tervezett sem a király, sem az ország, sem az országalakosok ellen, hanem „az idők jellegének megfelelően” (*pro temporis qualitate*) – figyeljünk fel itt a polgárháborús helyzetre tett, már ismerős utalásra – csak egyezkedni próbáltak a betörő németekkel, hogy megóvhassák magukat és birtokaikat a veszedelemtől. Ezért elmentek Székely Jakabhoz, a római király csapatainak kapitányához, mégpedig „azon barátságban bízva, amely elődünk, a néhai felséges Mátyás király idejében volt közöttük”, és csak arról állapodtak meg vele, hogy az ő váraikat és birtokaikat nem támadják meg Miksa csapatai.⁹³ Eközben maga Ulászló király – és ez nagyon fontos – saját „bevallása” szerint is minden rendelkezésre álló fegyveres erővel a fivére, János Albert herceg ellen vonult, és így az ország más részein nem tudott segítséget nyújtani.⁹⁴

Mindenekelőtt felmerül a kérdés, hogyan értelmezzük az oklevélben említett *amicicia* fogalmát, amelyben bízva (*sub [...] fiducia*) Boldizsár és a két Péter Székely Jakabhoz fordult. Gondolhatnánk, hogy négyük között Mátyás idejében a szó klasszikus értelmében vett barátság szövődött, és erre támaszkodtak a nehéz időkben. Ennél azonban sokkal valószínűbb, hogy a három szlavóniai úr korábban formális baráti szövetséget kötött Székellyel, aki az 1480-as évek második felére Mátyás király egyik legfontosabb hadvezére lett a délnyugati hadszíntéren, és – nem melleleg – 1486-ban maga is nagybirtokossá vált Szlavóniában. 1488-ban királyi parancsra Székely verte ki a Vitovec-fúkat Varasd megyéből, amelynek ezután az ispánja lett, és elég valószínű, hogy ekkortájt hozták tető alá azt a baráti szerződést, amelyre 1490-ben hivatkoztak. 1490 nyarán mindenesetre Székely

⁹³ „tunc iidem Balthasar et uterque Petrus ad Jacobum Zekel, capitaneum gencium eiusdem domini Romanorum regis, sub illa amicicie fiducia, quam tempore serenissimi quondam domini Mathie regis predecessoris nostri cum eodem habuissent, pari voto accessissent cum eoque tantisper egissent quo cum castris, castellis, fortaliciis ac possessionibus et bonis suis ab impetitione ipsius Jacobi Zekel et ceterorum gencium ipsius domini Romanorum regis potuissent preservare” – MNL OL DL 19 718.

⁹⁴ „aliisque partibus regni nostri subvenire et gentibus ipsius Romanorum regis qui tunc Sclavoniam hostiliter ingressi fuerant obstare non sufficeremus” – Uo.

Battyányi Boldizsárnak adta át a Vitovecektől elfoglalt Greben várát, amelyet még az öreg Jan Vitovec vett el Boldizsár fogadott apjának, Hermanfi Lászlónak a családjától.⁹⁵ A baráti szövetség léténél (vagy nem léténél) sokkal fontosabb ugyanakkor az, hogy ezek szerint maga az uralkodó is tudomásul vette, hogy „az idők jellegének megfelelően” – vagyis olyan esetekben, amikor a királyi hatalom valamiért akadályoztatva van – a nemesek jogosultak lehetnek gondoskodni saját birtokaik védelméről, és ez nem számít okvetlenül hűtlenségnek.⁹⁶

Akad még egy példa, amelyik talán ugyanezt bizonyítja. 1494 kora nyarán Corvin János és Újlaki Lőrinc hercegek, valamint Kinizsi Pál, az Alsó részek főkapitánya, Beriszló Bertalan vránai perjel, Beriszló Ferenc, Kishorvát János és Battyányi Boldizsár familiárisai és csapatai kíméletlenül feldúlták a zágrábi püspökség birtokait. A támadás előzménye az volt, hogy Osvát zágrábi püspök, kihasználva Corvin nehézségeit, visszafoglalta a hercegtől a Körös megyei Rakonok uradalmát, amelyet Mátyás király vitatható körülmények között vett el a püspök atyafiától, Túz Jánostól 1481-ben. Az incidens nagy port vert fel, Bonfini is megemlékezett róla krónikájában, de a mi érdeklődésünkre ehelyütt egy sajátos szempontból tarthat számot. A bosszúhadjáratot említő oklevelek egyértelműen a szövetséglevelek terminológiáját alkalmazták, amikor a támadókról szóltak: eszerint Corvin és a többiek egyenesen azért szövetkeztek egymással, hogy árthassanak a püspöknek és egyházának (*contra ipsum dominum episcopum [...] et ecclesiam suam occasione nocendi [...] colligatus et confederatus*).⁹⁷ Ne felejtjük el azonban, hogy itt egy bosszúhadjáratról volt szó, amely egy korábbi sérelmet torolt meg – pontosan úgy, ahogy a szövetséglevelek ezt előírták. Corvin 1490 óta a vránai perjellel baráti szövetségben állt, és ezt – mint Kinizsi esete mutatja – mások esetében sem lehet kizárni. A bosszúhadjáratra azután került sor, hogy a király, II. Ulászló, követet küldött Osvát püspökhöz, aki megígérte, hogy az elfoglalt birtokokat Kanizsai László bán kezére adja addig, amíg az uralkodó nem dönt róluk.⁹⁸ Mi több, a követséggel párhuzamosan Ulászló – aki nyilván tudomást szerzett a készülő viharról – a pécsi prépost útján kifejezetten eltiltotta Battyányit és ligatársait a püspökség elleni akciótól.⁹⁹ A tény, hogy Corvin a királyi tiltás ellenére is

⁹⁵ Székely Jakabra lásd *Péterfi Bence*: Egy székely két élete. Kövendi Székely Jakab pályafutása. (Sziluettt. Korszerű történelmi életrajzok) Pécs–Bp. 2014, főleg 46–52., 70. Tegyük hozzá, a Battyányi Boldizsár, Bocskai Péter és Gudovci Péter, illetve Székely Jakab között vélelmezett barátsági szerződés pontosan beleillik a zavaros idők és szövetkezések között megfigyelhető korrelációba: Szlavóniában az 1480-as évek vége önmagában is zavarokkal volt terhes, amit súlyosbítottak a szomszédos stájer területeken folyó harcok, valamint a király – ekkoriban már közelre várt – utód nélküli halála.

⁹⁶ Vö. uo. 77–78.

⁹⁷ MNL OL DL 104 011.; MNL OL DF 252 188.

⁹⁸ *Neumann T.*: A gróf és a herceg i. m. 401.

⁹⁹ „regia maiestas cum litteris suis venerabilem dominum Petrum prepositum ecclesie Quinque-ecclesiensis ad prenomiatum Baltasarem de Batthyan et alios complices et colligas suos transmisisset

ilyen komoly segítséget kapott a szövetségeseitől, ugyancsak azt bizonyítja, hogy a nemesi birtok biztonsága és védelmének igénye nagyon kivételes esetekben még a királyi akarattal való szembehelyezkedést is indokolhatta. Úgy tűnik ugyanakkor, hogy az ellenállás joga nem korlátozódott a birtokvédelemre.

Fentebb szó esett arról a politikai szövetségről, amelyet megalapozott feltételezés szerint 1492–1493 fordulóján a király tervezett kormányzati intézkedései miatt hozott létre Szapolyai István nádor, Bátori István erdélyi vajda, Újlaki Lőrinc herceg és mások. Nem tudjuk persze, milyen formát öltött a szervezkedés, rögzítették-e írott formában, s ha igen, minek nevezték magukat, de ezek jelentősége eltöri a szervezkedés vélhető oka mellett. Jóllehet a tervezett lépések elsősorban Bátori helyzetét érintették kedvezőtlenül, akit a király le akart váltani a vajdaságról, a vajda láthatólag élvezte a leghatalmasabb bárók támogatását. Éppen ezért érdekes az eset háttere: amennyire megítélhető, II. Ulászló a döntést az érintett bárók bevonása nélkül, főképp a környezetében tartózkodó főpapokra támaszkodva hozta meg. Bátori és az őt támogató mágnások ezek után azzal a céllal szövetkeztek, hogy visszakapják a királyi tanáccsal kapcsolatos ősi jogaikat (*alt gewonheit*).¹⁰⁰ Ez a jog pontosan az volt, amire a Bornemisszát eltávolítani szándékozó főpapok és bárók is hivatkoztak: a királyi tanács „döntésselőkészítő” szerepe, amit a király akkor sem kerülhetett meg, ha a tanács állásfoglalását utólag figyelmen kívül hagyta. Ahogy az urak 1518-ban fogalmaztak, a tanács feladata volt ügyelni arra, hogy az ügyeket „a közjó, az egész ország nyugalma, békéje, biztonsága és védelme érdekében” helyesen intézzék.¹⁰¹ A tanácsnak pedig születésük jogán az urak ugyanúgy tagjai voltak, mint a prelátusok tisztségük okán.

A dolog azért fontos, mert a nem kizárólag birtokvédelmi jellegű szövetkezéseket teszi érthetővé. 1455-ben a győri gyűlésen a magyar főpapok és főurak úgy rendelkeztek, hogy miután a király – V. László – Magyarországra jött, a „testvéri egyetértésbe” tömörült politikai elit egyetlen tagja sem cselekszik majd a többiek tanácsa és akarata nélkül, hanem az ország helyzetét és szabadságát érintő ügyekről mindig tájékoztatják azokat, akik éppen nincsenek a király tanácsában. A győri konföderáció ugyanazt akarta biztosítani, amit Bátori és szövetségesei 1493-ban: a főpapokat és főurakat tömörítő királyi tanács teljességének ellenőrzését. Minden bizonnyal ezért is nem esküdött meg rá Zrednai János váradi püspök, kancellár, aki a királyi hatalom főúri befolyástól független érvényesítésében

eique et eisdem mandasset, ut a pretactis dampnis, spoliis, actibus potenciariis, nocumentis et tot tantorumque malorum generibus cum eisdem desistere debuisset” – MNL OL DL 104 011.

¹⁰⁰ Horváth R. – Neumann T.: Ecsedi Bátori István i. m. 124–125. és 640. jegyz.

¹⁰¹ „ut pro bono publico proque tocius regni quiete, pace, securitate ac defensione recte omnia fiant et administrantur” – Szabó D.: Országgyűlések i. m. 231.

látta a megoldást a másfél évtizedes hatalmi válság rendezésére.¹⁰² Az 1455. és 1493. évi előzmények teszik érthetővé az 1525. évi főúri konföderáció legfontosabb pontjait: hogy az uralkodó a főpapokat és főurakat is egyenlően kezelje, főleg a tanácsban, egyik a másik hivatalába ne ártsa bele magát, és ami a legfontosabb, senki ne monopolizálhassa az uralkodó feletti befolyást, hanem a fontos ügyekben minden jelenlévő, szükség esetén pedig a távollévő urak véleményét is ki kell kérni. Fontos látni, hogy amint 1455-ben Győrben, hetven évvel később is csaknem a teljes főpapi és bárói kar lépett szövetségre; nem arról volt tehát szó, hogy egyik vagy másik főúri csoport próbálta befolyása alá vonni az uralkodót, hanem éppen ellenkezőleg: a királyi tanácsban helyet foglaló egyházi és világi urak a testület hagyományos, kollektív ellenőrzési jogának igyekeztek érvényt szerezni – a Jagelló-korban (az idegenek mellett) immár egyértelműen a köznemesség rovására, illetve kizárásával.

Feltehető, hogy éppen a Jagelló-kori „nagy konföderációk” egyértelmű rendi meghatározottsága és a királyi tanács hagyományos ellenőrző szerepének helyreállítására vonatkozó igénye indította a történészeket arra, hogy ezekben valami speciálisan „lengyeles”, állambomlasztó, a királyi hatalmat gúzsba kötő politikai formációt lássanak. Szögezzük le ezért, hogy ezek a konföderációk is *elsősorban* önvédelmi célokat szolgáltak, a főpapi/főúri szövetségek éppúgy, mint a „Kalandosok” köznemesi ligája, függetlenül attól, milyen szerepet tulajdonítottak ezeknek már a kortársak is. Az 1525. évi konföderáció egyértelműen válasz volt a köznemesség főpapokkal és főurakkal szembeni, alkalmanként tettelegességig fajuló ellenségességére,¹⁰³ amelynek eredménye a hatvani fegyveres országgyűlés meghirdetése lett, a „Kalandosok” szövetsége pedig válaszreakció volt a főpapok és főurak önvédelmi szervezkedésére – legalábbis az alapító oklevél szövegéből semmi más nem olvasható ki. Ezt támasztja alá, hogy a következő évből ismert egyetlen köznemesi szövetség kifejezetten egy mágnással szembeni önvédelem céljára köttetett.¹⁰⁴ A különbséget a korábbi időszakokhoz képest az jelentette, hogy a 15. század végétől a köznemesség új erőként jelent meg a magyar politika színpadán, ami szükségszerűen növelte a másik két rend – a főpapok és a főurak – kohézióját. A rendek közötti politikai küzdelem 1516 után Lajos király kiskorúságának köszönhetően éleződött ki igazán, és az 1520-as évek „hírhedt” konföderációi pontosan ezt a helyzetet képezték le az ekkoriban már jól ismert nyelven. Arra a kérdésre, hogy ezek valóban korlátozták-e a királyi hatalmat, vagy inkább tünetei voltak a királyi hatalom gyengeségének,

¹⁰² MNL OL DL 48 280.

¹⁰³ Vö. *Kubinyi András*: Országgyűlési küzdelmek Magyarországon 1523–1525-ben. In: *Honoris causa* i. m. 136. (A köznemesek szerint a főurak adnak rossz tanácsot a királynak.)

¹⁰⁴ Lásd Függelék 1526.

rövidesen megpróbálok választ adni. Előbb azonban a politikai szövetségek egy további jellemzőjét szükséges szemügyre vennünk.

A mindenkori uralkodó normális körülmények között *ex officio* kívül maradt a barátság alapú politikai szövetségek hatókörén: a társadalom felett álló koronás királynak járó hűség és szolgálat nem lehetett alku tárgya az alattvalók részéről; ez egyenlő lett volna a hűtlenséggel. Ha az uralkodó mégis rákényszerült arra, hogy maga is szövetségessé váljon vagy hozzájáruljon egy szövetség létrejöttéhez, az mindenképpen valamiféle anomáliát jelez. 1453-ban két példát is találunk egy ilyen rendellenes állapotról.¹⁰⁵ Előbb V. László vezető magyarországi hívei – két főpap és három báró – esküdtek meg arra, hogy örökké hűek lesznek a királyhoz és Cillei Ulrik grófhhoz, és minden erejükkel segítik őket az engedetlenekkel szemben. Önmagában az eskü rendellenességre utal, hiszen az év elején ugyanők a politikai elit többi részével együtt már hűséget fogadtak a királynak a pozsonyi országgyűlésen. Másfél hónappal később, immár Cillei bukása után, Prágában V. László országainak vezető politikusai, köztük magyar részről Hunyadi János beszercei gróf és János váradi püspök szövetkeztek a kereszténység és a király javára: egyrészt egymásnak ígérték kölcsönös segítséget, másrészt a királynak védelmet mindazokkal szemben, akik a kárára tennének. Maga V. László ugyan nem volt formálisan a szövetség tagja, de az oklevélre írt jegyzetben elismerte, hogy az az ő hozzájárulásával jött létre.

1453 kritikus év volt a király uralkodása szempontjából: a csecsemőként megkoronázott V. László előbb Magyarországon, majd újabb koronázása után Csehországban is megkezdhetette volna tényleges uralkodását – elvileg, mert gyakorlatban esélye sem nyílt a hatalom átvételére. Az említett politikai szövetségek egyfajta kétségbeesett kísérletet jelentettek a helyzet konszolidálására, különösebb siker nélkül. Legalább ennyire kritikus év volt az ifjú Mátyás király életében az 1459. Az előző esztendő végén összeomlott a Hunyadi fiú királlyá választását lehetővé tevő kényes politikai egyensúly, és a király ellenzéke a magyar Szent Koronát őrizetében tudó III. Frigyes császárhoz fordult segítségért.¹⁰⁶ Ebben a reménytelennek látszó helyzetben lépett formális szövetségre a törvényes koronázás biztosította legitimáció fájdalmas hiányával küzdő Hunyadi Mátyás a magyar politikai elit hozzá hű maradt, az ellenzéknél kétségtelenül jóval nagyobb részével. Ahogy 1453-ban, itt is a hűségeskü megújítása volt az egyik pont, de – ellentétben V. Lászlóval – Mátyás kénytelen volt viszontsegítséget ígérni híveinek. A késő középkori Magyarországon ez az egyetlen politikai szövetség, amelyben

¹⁰⁵ Lásd Függelék 1453/a–b.

¹⁰⁶ *Pálosfalvi Tamás*: Szegedtől Újvárig. Az 1458–1459. esztendők krónikájához. Századok 147. (2013) 347–370.

az uralkodó jóformán egyenrangú félként volt kénytelen szövetkezni a saját alattvalóival, és mint ilyen, bizonyos szempontból a hatalmi válság legmélyebb pontjának tekinthető. Mátyás rendkívül szorult helyzete magyarázta azt a megállapodást is, amelyet a Frigyes-párti mozgalom vezérével, Újlaki Miklóssal kötött 1459 nyarán: voltaképpen klasszikus kölcsönös segítségnyújtási szerződésre lépett legveszedelmesebb ellenfelével.

Mohács előtt az utolsó olyan szövetséget, amelyben az uralkodó is érintett félként szerepel, 1525-ből ismerjük. Szeptember 10-én nagylucsei Dóci Ferenc barsi ispán, kamarás és királyi tanácsos fogadott esküvel megerősített örök hűséget és engedelmisséget Lajos királynak és feleségének, Habsburg Máriának. Ugyanezen a napon azonos szövegű oklevelet állított ki szerdahelyi Imrefi Mihály kamarás és Paksi János is. Mindhármuk nevét megtaláljuk az úgynevezett „Kalandosok” szövetségének tagjai között, Paksi éppenséggel az egyik kapitányuk volt; feltehető ezért, hogy a szövetség más tagjai is hűséget esküdtek ekkor az uralkodópárnak. Köztudomású, hogy főleg Mária királyné igyekezett a királyi hatalom megerősítése érdekében a köznemesi vezetők önvédelmi szövetségére támaszkodni,¹⁰⁷ ez ugyanakkor semmit nem változtat a helyzet rendellenességén (sőt a királyné aktív politikai szerepvállalása férje jelenlétében önmagában is anomáliának tekinthető). A pusztá tény, hogy az uralkodó külön esküvel volt kénytelen magához kötni a köznemesi vezetőket, akik ünnepélyes oklevélben ígértek olyan segítséget és védelmet az uralkodónak, ami normális esetben magától értetődően kötelező lett volna, ugyanolyan „vezetési válságra” utal, amilyenek az 1453. és 1459. évi szövetségek a nyilvánvaló jelei voltak. Különösen figyelemre méltó körülmény, hogy – ellentétben V. Lászlóval és 1459-ben Mátyással – II. Lajos szabályosan koronázott, elvileg minden alattvalója által elismert királya volt Magyarországnak.

Összefoglalás – A barátság mint szövetség

Mint láttuk, a barátság alapján kötött politikai szövetségek Magyarországon nagyon pontosan lefedik azokat az időszakokat, amelyeket már a kortársak is zavaros vagy békétlen időknek tekintettek. Alapvetően ugyanazt a szerepet töltötték be, amelyet a hasonló szerveződések másutt Európában: a politikai elit vagyon- és jogbiztonságát igyekeztek szavatolni olyankor, amikor erre a királyi hatalom valamilyen okból alkalmatlannak bizonyult. Ez önmagában azt bizonyítja, hogy a védelmi szövetségek nem korlátozták a királyi hatalmat, hiszen nem lehet korlátozni azt, ami nincs, vagy nem működik. A szövetségek nem okozói, hanem tüneteinek voltak a korlátlanul működő királyi hatalom hiányának. Az önvédelmi célú

¹⁰⁷ *Kubinyi A.*: Az 1525. évi „Kalandos szövetség” i. m. 148–149.

együttműködés igénye magától értetődik olyan helyzetekben, amikor az országban polgárháború dúlt vagy fenyegetett, s a királyi hatalom működése akadályoztatva volt: ilyenkor a birtokosok maguk gondoskodtak birtokaik védelméről; ez önmagában feltételezte az erőszak használatát, amit egyébként a szövetséglevelek nyíltan kilátásba is helyeztek. A polgárháborús időszakokban – így az 1440-es években, valamint Mátyás király halála után – kötött szövetségek nem is nagyon tűztek ki más célokat egymás birtokainak és alattvalóinak védelmén túl. A baráti ligák ilyenformán az erőszakos, de törvényesnek tekintett birtokvédelem egy sajátos eszközének tekinthetők.¹⁰⁸ Olybá tűnik ugyanakkor, hogy bizonyos esetekben a nemesi érdekvédelem akár a királyi hatalommal való nyílt szembehelyezkedést is megengedte anélkül, hogy ez a hűtlenség vádját vonta volna maga után.

Tulajdonképpen ennek az érdekvédelemnek a kiterjesztése volt a királyi tanács ellenőrzésére vonatkozó igény, amely legutóbb az 1525. évi konföderációban jutott kifejezésre, de amelyre már 1492–1493-ban is ősi jogként tekintettek; az urak „állása és tisztessége” szempontjából alapvető jelentősége volt annak, hogy a legfontosabb döntéseknél ne lehessen megkerülni őket. Kubinyi András szerint „a főpapok és főurak 1525. május 22-i szövetséglevele a lehető legdurvább módon utal az urak hatalmi monopóliumra irányuló igényére [...]. A királyi hatalom erősítését ők az uralkodóval való nemességellenes szövetségekben, gyakorlatilag a király befolyásolásában képzelték el.”¹⁰⁹ Ha figyelmesen végigolvassuk a szövetséglevelet, semmiféle hatalmi monopóliumnak nem bukkanunk a nyomára: a szövetkezők – ahogy már 1505-ben is – sérelmeik orvoslását kifejezetten az uralkodótól várták, kényszeríteni azonban nem akarták, és nem is tudták volna semmire. Még az önvédelemben legradikálisabbnak tűnő, Kubinyi szerint „államhatalmi funkciót” maguknak igénylő „Kalandosok” is elsősorban a királyhoz akartak fordulni az elszenvedett sérelmek ügyében, és csak annak hiányában gondoskodtak volna saját maguk az érdekeik védelméről – ennek jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Az uralkodó döntő szerepének bizonyítéka, hogy hasonló helyzetben, 1492–1493-ban II. Ulászló nemcsak végig tudta vinni a tervezett hivatali cseréket, hanem röviddel később egyik legkonokabb ellenlábását, Újlaki Lőrinc herceget fegyveres erővel kényszerítette behódolásra – igaz, később erről az országgyűlésen kellett számot adnia, jellemző módon azért, hogy elkerülje a zsarnokság vádját. Mindenesetre ettől kezdve egy évtizedig nem is találkozunk főúri szövetségekkel.¹¹⁰ II. Lajos uralkodása ezzel szemben a szövetségek egyik aranykorának bizonyult, V. László korához hasonlóan. Ez mindenképpen

¹⁰⁸ *Tringli I.*: Hatalmaskodások i. m. 66–70.

¹⁰⁹ *Kubinyi András*: A Jagelló-kori Magyarország történeti vázlat. Századok 128. (1994) 305.

¹¹⁰ *Antonio Bonfini*: A magyar történelem tizedei. Ford. Kulcsár Péter. Bp. 1995. V. 5. 55–60., vö. V. 4. 120.

a királyi hatalom működésének zavarát jelzi, és ha a további válságjelenségeket is hozzávesszük – legyen elég itt csak az országgyűlések és a nádori hivatal betöltése körüli, addig példátlan zavarokra utalni –, egyértelmű, hogy Lajos hatalmában és cselekvőképességében legalábbis kételkedtek az alattvalók.¹¹¹

Ebből természetesen nem következik, hogy Lajos személyesen alkalmatlan volt az uralkodásra: azokat a tényezőket, amelyek az 1516 és 1526 közötti zűrzavart okozták, részben elődeitől örökölte (gondoljunk a nagybirtokos arisztokrácia kialakulására, majd a köznemesség politikai tényezővé válására). Ehhez jött 1521 után a kétségtelenül kritikusra fordult katonai helyzet. Ne felejtjük el, hogy az országgyűlésen összesereglett nemesi tömegek már 1496–1497-ben is fizikailag fenyegették a főpapokat.¹¹² Fontos és vizsgálandó kérdés, hogy miként fajultak idáig a dolgok, és szükségszerű volt-e, hogy idáig fajuljanak. A jelen tanulmány szempontjából ugyanakkor a konkrét politikai körülmények ismerete másodlagos jelentőségű. A lényeg ugyanis nem az, hogy melyik ligához kik csatlakoztak (ezt, mivel a szövetségek és tagok jelentős, feltehetően jóval nagyobb részét nem ismerjük, sohasem fogjuk pontosan tudni), és nem is az, hogy a szövetségeket és egyéb politikai formációkat okvetlenül „felcímkezzük” valahogyan („udvari, Habsburg, köznemesi”). A lényeg az, hogy Magyarországon is, mint egyebütt Európában, ahol az erős királyi hatalom volt a norma, a politikai elit tagjai akkor nyúltak a szövetkezés eszközeihez, ha érdekeiket sérülni látták, és a sérelmek orvoslására nem volt elérhető az eleve erre a célra rendelt eszköz: a királyi hatalma. Az érintett és ezért elfogult Bornemissza állításával szemben tehát nem a hitre kötött szövetségek miatt nem érvényesült a jog és az igazságosság, hanem éppen fordítva: a jog és igazságosság (valóságos vagy vélt) megrendülése hozta létre a szövetségeket.

Hogy a szövetkezések alapjává éppen a barátságot és az atyafiságot tették, annak magyarázatát abban kell látnunk, hogy más szókinccs nem állt rendelkezésre a korban. Mint a tanulmány első részében bemutattam, a barátság és rokon fogalmai, az atyafiság és szeretet a középkorban a politikai viszonyok alapfogalmainak számítottak, és lényegüket tekintve nem jelentettek többet szükségszerű együttműködésnél, illetve konfliktusmentességnél. Rendkívüli helyzetekben – és a szövetségeket kizárólag ilyenekben kötötték – ugyanazokat a kategóriákat használták, mint normális viszonyok között, de a szövetségek egyrészt pontosan meghatározták az együttműködő felek kötelességeit (mit kell, és mit nem szabad tenni), másrészt „a jelen idők folyása szerint” szent esküvel és szankciókkal

¹¹¹ „Zavaros idők akkor köszöntöttek az országra, ha hiányzott a királyi hatalma, ha kételkedtek tekintélyében az alattvalók.” – *Tringli I.*: Hatalmaskodások i. m. 337. Az országgyűlésekre lásd *Kubinyi A.*: Országgyűlési küzdelmek i. m.; a nádori hivatallal kapcsolatos zavarokra lásd *C. Tóth N.*: A magyar királyság nádora i. m. 107–116.

¹¹² *Fazekas I.* – *Gebei S.* – *Pálosfalvi T.*: Rendi országgyűlések i. m. 143–144.

bástyázták körül a szövetség révén létrejött köteléket. Ez volt a lényegi különbség barátság és barátság között rendes és rendkívüli időkben. Arra a kérdésre pedig, hogy miért kötötték a szövetségeket szinte kivétel nélkül örökre, amikor a szövetezők maguk is tisztában voltak azzal, hogy baráti együttműködésük szükségszerűen csak átmeneti lehet, a választ abban a tényben kereshetjük, hogy a szövetségek kohézióját biztosító kötelékek, mint a barátság, az atyafiság vagy a szeretet, lényegükből adódóan csak örökre szólóak lehetnek.¹¹³ Végző soron a rendelkezésre álló szókincs határozta meg tehát a politika nyelvét.¹¹⁴

¹¹³ *Oschema, K.*: Freundschaft und Nähe i. m. 312–323.

¹¹⁴ Vö. *Christine Carpenter*: The Wars of the Roses. Politics and the constitution in England, c. 1437–1509. (Cambridge Medieval Textbooks) Cambridge 1997. 26. A megállapítást hiba volna úttörőnek nevezni, a magyar középkor kutatásának vonatkozásában azonban ugyanúgy érdemes rá felhívni a figyelmet, mint a politikai barátság fogalmára.

Függelék

Az ismert főúri/nemesi szövetségek, 1442–1526¹¹⁵**1442/a**

Résztevők: lévai Cseh László, gúti Ország Mihály kincstartó és Ország János szabolcsi ispán; *név:* *fedus amicitie et fraternitatis indissolubilis liga*; *indíték:* kölcsönös gondoskodás egymás és utódaik hasznáról (*ad procurandam nobis mutuo et nostris posteris communem utilitatem*).¹¹⁶

1442/b

Résztevők: Losonci János szabolcsi és ugozsai ispán, a fivére: Albert, Várdai Domonkos fia Miklós, ennek fia Miklós és Várdai (másik) Domonkos, valamint Csapi Ákos; *név:* *bonum et firmum fedus pacis, fraternitatis et amicitie*; *indíték:* a király és az ország iránti állhatatosság megőrzése, hivatkozással a zavaros időkre; *tartalom:* egymás, valamint egymás familiárisainak és jobbágyainak szabad mozgása, kölcsönös segítségnyújtás a király iránti hűség fenntartásával, a távollévők birtokainak védelme; *megeősítés:* kézfogással.¹¹⁷

1443

Résztevők: Szécsi Dénes esztergomi érsek, Csetneki László vál. nyitrai püspök, Szécsi Tamás komáromi ispán és gimesi Forgács János; *név:* *perpetue pacis [...] unio, fraternitatis vinculum*; *indíték:* a szomszédság miatt az állandó konfliktusok megszüntetése; *tartalom:* kölcsönös tartózkodás egymás birtokainak károsításától, az alattvalók szabad mozgásának biztosítása, a károkozások rendezése fogott bírók útján, potenciálisan károkozó katonaság kizárása az erősségeikből, kötelező értesítés a fenyegető veszedelemről, kötelező segítségnyújtás, tartózkodás újabb erősségek emelésétől a másik fél rovására, minden korábbi sérelem megbocsátása; *további csatlakozók:* saját pecséttel megerősített oklevélben; *megeősítés:* keresztény hitükre, emberségükre, becsületükre és hírnevükre.¹¹⁸

¹¹⁵ Azokat a ligákat is felvettem, amelyek esetében maga a szövetséglevél nem maradt fenn, de tartalma rekonstruálható; ezeket kurziváltam. Kihagytam viszont a losonci Bánfi fivérek 1471. évi megállapodását, jóllehet ennek több pontja is rokonságot mutat a szövetségek nyelvével. A kihagyás oka az 1471. évi szerződés sajátos jellege volt: itt ugyanis négy fivér a birtokaik megosztása után próbálta biztosítani a konfliktusmentes együttműködést és az egységes fellépést lehetséges ellenségeikkel szemben. Az oklevél elemzését lásd *Tringli István:* Erőszak és közösség. A középkori hatalmaskodások résztvevői. In: *Közösség, egylet, nemzet. Politika és társadalom a magyar és román történelemben a középkortól a jelenkorig. Esettanulmányok.* Szerk. Nagy Levente et al. Bp. 2020. 29–31.

¹¹⁶ 1442. febr. 10.: MNL OL DL 88 177., vö. MNL OL DL 88 178.

¹¹⁷ 1442. márc. 26.: Zichy IX. 42–43., az eredetit lásd MNL OL DL 80 764. (A kiadásban tévesen „Assumptio [!] Marie” áll, ennek ellenére a kiadók március 25-re keltezték az oklevelet.)

¹¹⁸ 1443. szept. 29.: MNL OL DL 107 533.

1444

Résztevők: Maróti László aradi, békési és zarándi ispán és Garai László macsói bán; *név:* *fedus et vinculum fraternitatis*; *indíték:* helyreállítani a két család közötti békét, melyet a konkolyhintők felbontottak, főképpen a szomszédság és atyafiság okán, tekintve, hogy a keresztények a béke fiai, vagyis Isten fiai; *tartalom:* a korábbi sérelmek megbocsátása, tartózkodás minden olyan viszálytól vagy szövetségtől, amelyik a másik ellen irányul, akkor is, ha ebben a király is részt vesz, ehelyett közvetítés, az egymás közti konfliktusok elsimítása fogott bírák útján; *megegyezés/szankció:* a szerződés megszegője eskü- és hitszegő, emberségét és keresztény hitét veszítse, ne legyen helye a fejedelmek, hercegek, bárók, lovagok, nemesek és erényes emberek között.¹¹⁹

1445

Résztevők: Újlaki Miklós erdélyi vajda, Garai László macsói bán, valamint alsó-lendvai Bánfi István és Pál; *indíték:* az egymás iránti kölcsönös szeretet megerősítése; *tartalom:* általános rész: általános segítségnyújtás mindenkivel szemben, életük végéig rokoni szeretet; speciális rész: segítség a Cillei grófok ellen (ha utóbbiak ostrom alá vennék a Bánfiak várát, Garai ráveszi őket a távozásra), közvetítés, *megegyezés/szankció:* keresztény hitükre.¹²⁰

1446

Résztevők: Cillei Frigyes és Ulrik grófok, valamint Újlaki Miklós erdélyi vajda; *előzmény:* kölcsönös örökösödési szerződés (1445); *név:* *indissolubilis amoris et fraternitatis dilectio perpetuis temporibus duratura*; *indíték:* hivatkozás az országban eluralkodó megosztottságra; *tartalom:* kölcsönös segítségnyújtás mindenkivel szemben, a római és magyar királyokat kivéve, de még velük szemben is, ha jogtalanul (*minus iuste et indebite ac sine lege*) lépnének fel; *megegyezés/szankció:* a szerződés megszegője hitét és emberségét veszíti, a fejedelmek, főpapok, mágnások, lovagok és csatlósok (*clientes*) között hírnevét veszítse mint atyafjának árulója.¹²¹

1447/a

Résztevők: Frangepán Márton gróf és Hunyadi János kormányzó; *név:* *vera fraternitas*; *tartalom:* a kormányzó által ígért igaz és teljes atyafiságért Frangepán mint az ország hűséges tagja szolgál (Magyar)országnak és a Szent Koronának, a kormányzóval szemben megőrzi az atyafiságot, és teljes erejével segíti őt.¹²²

¹¹⁹ 1444. jan. 4.: MNL OL DL 13 755.

¹²⁰ 1445: MNL OL DL 64 766. (csonka)

¹²¹ 1446. jan. 6.: MNL OL DF 286 303.

¹²² 1447. aug. 15.: MNL OL DF 218 789.

1447/b

Résztevők: laki Túz Péter és a fia: János, Perneszi Pál, Somogyi (Endrédi) Imre, torvajai Ugron Imre, Fajszi Miklós és istvándi Garázda Balázs; *név:* *versus fraternalis contractus*; *indíték:* a (polgár)háborús helyzet miatt személyük és javaik védelme; *tartalom:* mindenkivel szemben közösen lépnek fel, mint igazi atyafiak, a szövetségben belül felmerülő konfliktusok elsimítását Túz Péterre bízzák; *szankció:* katolikus hit megszegése, a keresztény név elvesztése.¹²³

1449

Résztevők: János váradi püspök és Losonci Albert; *név:* *fraternalis et caritativa confederacio et unio*; *indíték:* az alattvalók nyugalmának biztosítása; *tartalom:* kölcsönös értesítés a fenyegető veszélyről, egymás segítése minden erővel, az alattvalók közötti viták eldöntése erőszak nélkül, a szövetségben belül.¹²⁴

1450

Résztevők: Hunyadi János kormányzó, Garai László nádor és Újlaki Miklós erdélyi vajda; *név:* *sincere fraternitatis, amicitie et benivolencie vinculum perpetuum*; *indíték:* a baráti tettek eleve szeretetre ösztönzik őket, de a zavaros időkben az irigyek és hízelgők a rágalmaikkal veszélybe sodorták a viszonyt; példamutatás az utódoknak; *tartalom:* mint barátok és atyafiak még erősebben segítik egymást tisztességük és állásuk megőrzésében, úgy, mint ha az egyikük sérelme a többieké is lenne; nem szolgálnak tanáccsal a másik élete vagy tisztessége sérelmére, sőt az ilyen veszélyről értesítik a szövetségest; az ország és a korona dolgaiban, valamint a király kiszabadításában együtt határoznak; miután a király kiszabadult, tovább segítik egymást a másik tisztességére és hasznára, és egymás kárára nem szereznek előnyöket; az utódok öröklik a kötelmet; mindezt a jelen idők folyása szerint fogadják, a királyság üdvére és a király iránti hűség és szolgálat érdekében; *megerősítés/szankció:* a pesti gyűlésen elfogadott eskü (a mindenható Istenre, Szűz Máriára és a szentekre), aki megszegi, szó- és hitszegő, egész becsületét és emberségét veszti, ahogyan helyét is a nemesek társadalmában, továbbá jog- és tanácsképességét; nyilvánosan meg lehet bélyegezni (*per [...] famosos libellos*).¹²⁵

1451

Résztevők: Hunyadi János kormányzó és Brankovics György szerb despota [közvetítők útján]; *név:* *vinculum [...] perpetue et sacramentalis unionis, sincera, vera, stabilis, cordialis et perpetua amicitia, unio et benivolencia*, továbbá házassági szerződés a

¹²³ 1447. márc. 28.: MNL OL DF 279 387.

¹²⁴ 1449. máj. 26.: Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonci Bánffy család történetéhez I–II. Szerk. Varjú Elemér – Iványi Béla. Bp. 1908–1928. I. 664–665.

¹²⁵ 1450. jún. 17.: *Téleki J.*: Hunyadiak kora i. m. X. 262–265.

két család között; *indíték*: a két fél közötti ellentétek miatti esetleges újabb, nagyobb konfliktusok megakadályozása; *tartalom*: a korábbi sérelmek megbocsátása, szoros és igaz egyetértés létesítése; a házasságból következik a barátság (*amicicia exinde secutura*), de ha a házasság az egyik házasulandó fél halála miatt nem jönne létre, az *amicicia* kötelei akkor is érvényben maradnak; *mege erősítés/szankció*: a despota a Szent Evangéliumokra esküszik Hunyadi két familiárisa előtt, a szerződés megszegése esetén sem Isten, sem az emberek előtt ne legyen mentsége, hanem hitszegőként becsületét veszítse, rekesztessék ki a becsületes és jó emberek társaságából; erre az esetre előre lemond minden, világi vagy egyházi törvényes kiskapuról.¹²⁶

1452

Résztevők: Gersei László és Pető, valamint lévai Cseh László; *név*: *fraternitas perpetue duratura*; *indíték*: inkább akarnak az isteni szeretet előmozdítói lenni, mint a zűrzavar táplálói; *tartalom*: hogy ők maguk és utódaik örökké a béke édességét élvezhessék, házassági kapcsolatra lépnek egymással.¹²⁷

1453/a

Résztevők: Dénes esztergomi érsek, András pécsi püspök, Garai László nádor, Újlaki Miklós erdélyi vajda és Pálóci László országbíró; *tartalom*: a királynak tett hűségeskü megújítása, örökös hűség a királynak és Cillei Ulrik grófnak, aki az ügyeit intézi; segítik a királyt és a gróft az engedetlenekkel és jogtalanul lázadókkal szemben, bármilyen méltóságúak vagy állásúak legyenek, és védelmezik az állásukat, életüket és tisztességüket akár saját személyük vagy javaik veszedelmével is.¹²⁸

1453/b

Résztevők: Hunyadi János beszercei gróf, főkapitány, Podjebrád György csehországi kormányzó, János váradi püspök, titkos kancellár, Aleš ze Šternberka csehországi főkamrás, Zděnek ze Šternberka prágai várgróf, Ulrich, Oswald és Stephan Eiczinger, Pangratz von Plankenstein, és Sigmund Eiczinger von Eiczing; *név*: *bund freundlicher vereinigung*; *indíték*: Isten, az Anyaszentegyház és a kereszténység üdvére, László király országainak tisztességére és felemelésére; *tartalom*: hat évig különösen jó barátokként segítik egymást, ki-ki a hivatala szerint, szóval és tettel, a keresztény egyház és a király javára; azok ellen, akik a király kárára tesznek, tanáccsal és tettel kötelesek fellépni, a másikat fenyegető rágalmakról

¹²⁶ 1451. aug. 7.: uo. 305–312.

¹²⁷ 1452. szept. 24.: MNL OL DL 93 208.

¹²⁸ 1453. szept. 13.: MNL OL DF 287 204., kiadását lásd Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte de habsburgischen Fürsten K. Ladislaus Posth., Erzherzog Albrecht VI. und Herzog Sigismund von Österreich aus den Jahren 1443–1473.). Hrsg. Joseph Chmel. Wien 1850. 30–31.

értesítik egymást; *megeősítés*: László király saját kezű jegyzettel ismeri el, hogy a szövetség az ő jóváhagyásával jött létre.¹²⁹

1454

Résztevők: Podjebrád György csehországi kormányzó és Hunyadi János besztercei gróf; *név*: *amicicia et fraternalis colligacio*; *tartalom*: igaz és őszinte barátsággal és szeretettel segítség a király és tanácsosai előtt, védelem az ellenségekkel szemben lehetőség szerint, a másik tisztességének és javának előmozdítása mintha a sajátja volna, tartózkodás a tanácsban és azon kívül is minden olyan cselekedettől, amely a másíknak árthatna; *megeősítés/szankció*: keresztény hitükre.¹³⁰

1455/a

Résztevők: Cillei Ulrik gróf, Garai László nádor és Újlaki Miklós erdélyi vajda; *név*: *fedus et unionis vinculum*; *tartalom*: egymás tisztességének és javának megőrzése, a sérelmek megelőzése, kérésre segítség a királynál a Magyarország jogait és szabadságait érintő ügyekben és ezek védelmében mindenkivel szemben, kivéve a királyt, valamint Magyarország és a neki alávetett részek jogait és szabadságait; *megeősítés/szankció*: keresztény hitükre és tisztességükre.¹³¹

1455/b

Résztevők: Dénes esztergomi érsek, Rafael kalocsai érsek, András pécsi püspök, János váradi püspök, Ágoston győri püspök, Tamás zágrábi püspök, Demeter knini püspök, Bodó Miklós fehérvári prépost, György szerb despota, Hunyadi János besztercei gróf, Garai László nádor, Újlaki Miklós erdélyi vajda, Rozgonyi János erdélyi vajda, Kórógyi János macsói bán, gúti Ország Mihály ajtónállómester, ónodi Cudar Simon pohárnokmester, Hédervári Imre és Pál, Rozgonyi Sebestyén, Kanizsai László, Dombói Pál és szeri Pósa István; *név*: *mutua concordia és bona fraternalis intelligencia*; *indíték*: egység a király Magyarországra hozatala, az ország és saját szabadságaik megőrzése érdekében; *tartalom*: senki nem cselekszik a többiek tanácsa és akarata nélkül, az ország helyzetét és szabadságát érintő ügyekről kötelesek tájékoztatni azokat, akik éppen nincsenek a király tanácsában; *megeősítés/szankció*: a mindenható Isten, Szűz Mária és az összes szentek úgy segítsék őket, ahogy a szerződést megtartják; az oklevelet megérintve esküsznek, a szerződés megszegőit a két érsek kiközösítheti, végül hűtlenekké válnak.¹³²

¹²⁹ 1453. okt. 27.: MNL OL DF 287 205., kiadását lásd Urkunden, Briefe und Actenstücke i. m. 31–33.

¹³⁰ 1454. febr. 16.: MNL OL DL 37 631.

¹³¹ 1455. ápr. 7.: MNL OL DF 24 765., kiadását lásd *Teleki J.*: Hunyadiak kora i. m. X. 437–438.

¹³² 1455. jún. 25.: *Pettkő Béla*: Kapisztrán János levelezése a magyarokkal. In: *Történelmi Tár* 2. Bp. 1901. 178–180.

1455/c

Résztevők: Hunyadi János besztercei gróf és Cillei Ulrik gróf; *név:* *liga seu unio*; *indíték:* a béke üdve, valamint a köz, a saját és birtokaik nyugalma érdekében szövetkeznek; *tartalom:* kölcsönös segítségnyújtás egymás dolgainak előmozdítására, fegyveres és egyéb segítség mindenkivel szemben, akik személyükben vagy birtokaikban támadnák őket, és azokkal szemben is, akik tisztességüknek, hírnevüknek vagy állásuknak ártani akarnának; továbbá házassági szerződés a két család között; *megerősítés/szankció:* a szerződés megszegője hűtlen a királlyal és a Szent Koronával szemben, irgalom nélkül szenvedje ennek következményeit.¹³³

1456/a

Résztevők: Hunyadi János és László besztercei grófok, valamint Cillei Ulrik gróf; az 1455. évi liga szó szerinti ismétlése azzal a kiegészítéssel, hogy a korábban kötött szövetségek nem árthatnak a jelen ligának; *megerősítés/szankció:* a király és a felsorolt tanúk előtt tesznek esküt a Szent Keresztre és más ereklyékre, megérintve azokat.¹³⁴

1456/b

Résztevők: Cillei Ulrik gróf és Szentmiklósi Pongrác; *név:* *indissolubilis amicitie et amoris vinculum*; *indíték:* minél hasznosabb gondoskodás a király és az ország javáról; *cél és tartalom:* segítség a király és saját ügyeikben, ügyeik képviselője a király előtt és másutt, védelem mindenkivel szemben, kivéve László királyt.¹³⁵

1457

Résztevők: Szilágyi Erzsébet, Hunyadi János özvegye, Szilágyi Mihály, Szentmiklósi Pongrác és a fiai és testvérei; *név:* *dispositio et concordie unio*; *indíték:* bár a néhai Hunyadi János és Szentmiklósi Pongrác között különféle ellenségeskedések történtek, ezeket ki akarják vetni maguk közül; *tartalom:* igaz atyafiúi szeretettel és barátsággal életük végéig védelmezik Pongrácot és rokonait minden emberrel szemben, legyenek azok *magnates* vagy *minores*; *megerősítés/szankció:* keresztény hitükre, becsületükre és emberségükre; az Atyaistenre, a Szentháromságra és Krisztus testére, azt megérintve, valamint Szűz Máriára, az ő szeplőtelenységére, Szent Péter és Pál apostolokra, és az összes szentekre esküsznek, üdvözlésüket és családjuk fennmaradását a szövetség megtartásától teszik függővé.¹³⁶

¹³³ 1455. aug. 1.: MNL OL DF 287 215., kiadását lásd *Materialien zur österreichischen Geschichte: aus Archiven und Bibliotheken gesammelt I–II.* Hrsg. Joseph Chmel. Linz–Wien 1832–1838. II. 82–83.

¹³⁴ 1456. márc. 31.: MNL OL DF 258 144., kiadását lásd *Materialien i. m.* 105–106.

¹³⁵ 1456. szept. 24.: MNL OL DL 94 484.

¹³⁶ 1457. júl. 13.: *Georgius Fejér: Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad regni Hungariae gubernatoris argumentis criticis illustrata.* Budae 1844. 234–236.

1458/a

Résztevők: Szilágyi Erzsébet és Mihály, és Garai László nádor és a felesége, Alexandrina hercegnő [Miklós pécsi püspök, alsólendvai Bánfi Pál]; *név:* *pax perpetua et unio indissolubilisaffinitas et amicitia*; *előzménylindíték:* Cillei Ulrik, illetve Hunyadi László halála, ezeket a béke nyugalma és az ország haszna érdekében kölcsönösen megbocsátják, és lemondanak a bosszúról; *tartalom:* a nádor és a felesége híveikkel együtt segítik Mátyást a magyar trónra ültetni és kiszabadítani a fogságból; a Garaiak segítenek a Szilágyiaknak mindenkiel szemben, legyen az külföldi vagy magyarországi, aki Mátyással szemben magát akarná királlyá tenni; megnyitják a Szilágyiak előtt Buda várát és városát, és a felébe beengedik őket; Mátyás feleségül veszi Garai László Anna nevű leányát, és László nádort apjaként, a nádorné asszonyt anyjaként fogja tisztelni; úgy a Szilágyiak, mint Mátyás megőrzi Garait a váraiban, birtokaiban és tisztségeiben, és azokban mindenkiel szemben megvédi; esküvel ígéri, hogy addig nem engedik Mátyást a Magyar Királyság és atyai öröksége birtokába, ameddig a házasságot meg nem kötötték; ha Mátyás valamiért mégsem tudná elfoglalni a Magyar Királyságot, ezáltal a jelen *affinitas et amicitia* nem sérül, hanem érvényben marad, de a nádor ebben az esetben is köteles beengedni a Szilágyiakat fele részben Buda várába és városába, és azokból kölcsönösen nem vetik ki egymást; kölcsönösen segíteni kötelesek egymást és egymás utódait minden ellenséggel szemben, kivéve Miklós pécsi püspököt és Újlaki Miklós erdélyi vajdát, akikkel szemben, mivel a nádor velük is szövetségben van, a Szilágyiak nem kérnek támogatást, és Garai sem segíti őket a Szilágyiak ellen; a szövetség akkor sem veszti érvényét, ha Mátyás vagy Anna meghalna, hanem az utódokat is kötelezi; *megerősítés/szankció:* hitükre (*fide mediante*), a Szent Evangéliumra esküdtek, és az oklevélbe foglalják az eskü szövegét: János evangéliumát idézik; az esküt meg kell ismételni János bíboros, pápai legátus és Dénes bíboros, esztergomi érsek előtt, és kiszabadulása után 25 napon belül Hunyadi Mátyás is köteles esküt tenni; üdvözlésüket és családjuk fennmaradását a szövetség megtartásától teszik függővé; a megállapodás Garai felsorolt párthíveire is kiterjed.¹³⁷

1458/b

Résztevők: Szilágyi Mihály kormányzó, Garai László nádor, Újlaki Miklós erdélyi vajda [és további csatlakozók]; *név:* *inseparabilis perpetuaque et indissolubilis unio pactumque et promissio*; *indíték:* az ország nyugalmaról és a saját előnyös helyzetükről való gondoskodás, nehogy a köztük lévő ellentétek az ország megosztottságát okozzák; *tartalom:* amíg élnek, nem hagyják el, hanem minden erejükkel védelmzik egymást, és a másik tisztességét, állását, javát és hasznát előmozdítják és megőrzik; azok ellen, akik egyenként vagy együttesen ellenük vagy a familiárisaik ellen

¹³⁷ 1458. jan. 12.: *Teleki J.*: Hunyadiak kora i. m. X. 565–569.

támadnának, és a személyük, tisztességük vagy jószágaik elveszejtésére törnének, legyenek akár idegenek vagy országlakosok, együtt lépnek fel minden erejükkel, és magukat és a familiárisaikat a halálig megvédik; az elhunyt szövetséges helyét az utódai veszik át; *mege erősítés/szankció*: az Úristen, Szűz Mária, Szent Mihály arkangyal, Szent László király, Szent Miklós hitvalló és a többi szentek úgy segítsék őket haláluk óráján, és váratlan halállal ne hagyják őket elmúlni; a szerződés megszegője hitét, tisztességét és emberségét veszítse, és két egyházi személy nyilvánosan figyelmeztesse, és ha ennek ellenére nem tenne eleget a megállapodásnak, ki kell közösi-teni, de úgy, hogy az Apostoli Szék sem oldozhatja föl.¹³⁸

1459/a

Résztvevők: Mátyás király és felsorolt alattvalói; *tartalom*: örökké hűségesek maradnak a királyhoz, és életében senki mást nem neveznek Magyarország királyának; lehetőségük szerint segítik őt a lázadók ellen, sem jutalom, sem sérelem nem téríti le őket a hűség útjáról, a király és az ország dolgaiban hűséggel adnak tanácsot; cserében Mátyás ígéri, hogy megőrzi őket a birtokaikban, a lázadókkal szemben megvédi őket, az ország jogát és szokását hozzájárulásuk nélkül nem változtatja meg, híveinek elfoglalt erősségeit vagy a birtokaikon emelt erősségeket erővel vagy pénzzel visszaszerzi; *mege erősítés/szankció*: Istenre, Szűz Máriára, Szent Péterre, a Három Királyokra és az összes szentekre esküsznek.¹³⁹

1459/b

Résztvevők: Mátyás király és Újlaki Miklós (közvetítők útján); *név*: *vera christiana ac amicabilem concordia, stabilis, perpetua ac immobilis pax et unio*; *tartalom*: a király soha, senkinek a felbujtására, sem saját akaratából nem tesz semmit Miklós vajda, a felesége, gyermekei és javaik kárára, sem nyíltan, sem titokban; birtokain nem háborgatja; ha a király és az ország ellenségei Miklós vajda várait ostrom alá vennék, a király köteles seregével a vajda segítségére sietni, de a vajda is köteles teljes erejével segíteni a királyi seregnek; ha Miklós vajdát bármelyik országlakossal szemben hatalmaskodásban és főbenjáró ítélettel marasztalnák el, a király tartozik valahányszor kegyelmet adni neki, azzal, hogy a vajda kiegyezik perbeli ellenfelével.¹⁴⁰

1459/c

Résztvevők: Rozgonyi Sebestyén erdélyi vajda, Szentmiklósi Pongrác János, Nabuchodonosor Ankenreuter, Szlopnai Gáspár, Karczky János, Erdőháti László

¹³⁸ 1458. júl. 26.: uo. X. 593–595.

¹³⁹ 1459. febr. 10.: MNL OL DL 39 297.

¹⁴⁰ 1459. júl. 22.: MNL OL DL 88 341–342.

és Zenycze-i másképp Turogh-i Corbel Márton, [illetve Mátyás király]; *név: fraternitas; tartalom:* Frigyes császár ellen, az Osztrák Hercegség ellen és bárki más ellen viselendő hadjáratban egymást el nem hagyják, és Mátyás király minden ellenségének az ellenségei lesznek, Frigyes császárral és Ausztria hercegével vagy a király bármely más ellenfelével sohasem kötnek szerződést vagy békét a király tudta vagy beleegyezése nélkül, és amikor a király jónak látja, az egymással kötött szerződést, illetőleg testvériséget fölbontják, és akarata ellenére azt tovább nem tartják fenn; cserében a király megígéri nekik, hogy amíg Frigyes császárral, az Osztrák Hercegséggel és más jelenlegi ellenségeivel szemben szolgálatában lesznek, minden negyedévben 4000 arany forintot fog nekik adni, midőn pedig Frigyes császárral vagy más ellenfelével békére fog lépni, őket sem fogja a békéből kihagyni; *megegyezés/szankció:* keresztény hitükre, becsületükre és emberségükre.¹⁴¹

1460

Résztevők: Szilágyi Mihály besztercei gróf, erdélyi kormányzó, macsói bán, az Alsó részek főkapitánya, valamint Garai László nádor özvegye: Alexandrina hercegnő és gyermekei: Jób és Anna; *név:* az 1458. júliusi *amicicia et confederacio* megújítása; *indíték:* Szilágyi emlékezetébe idézte a néhai Garai László nádorral kötött barátságot és szövetséget; ennek halála után az özvegyét: Alexandrina hercegnőt és a gyermekeit, Jóbot és Annát a birtokaikkal együtt több veszedelem is fenyegeti; *tartalom:* Garai özvegyének és gyermekeinek tisztességét és birtokait, ahogy a szövetségeseik és familiárisaik birtokait is, atyafiúi őszinteséggel védelmezi egész életében, mindenféle ellenséggel szemben, legyen az idegen vagy hazai, a kötést semmiféle rosszindulatú sugalmazásra nem engedi felbomlani; a Garaiak szabadon jöhetnek a váraiba és birtokaira úgy, mint a sajátjaikra, és a familiárisai és alattvalói úgy fognak engedelmeskedni nekik, mint magának Szilágyinak; *megegyezés/szankció:* keresztény hitére fogadja, két püspök pecsétje alatt.¹⁴²

1461/a

Résztevők: Maróti Lajos, szekcsői Herceg Pál, bátmonostori Töttös László, valamint Geszti László és Mihály; *indíték:* az Alsó részekben, különösen Bács és Bodrog megyékben az egyforintos adó miatt, amelyet Mátyás király engedélye és akarata nélkül próbálnak behajtani, a szövetkezők birtokait károsítják és fosztogatják; *tartalom:* a birtokaik védelme érdekében követet küldtek a királyhoz, amíg visszatér, maguk fognak védekezni: ahányszor valamelyikük értesíti a többieket, teljes erejükkel, a lovasaikkal és gyalogosaikkal a másik segítségére sietnek a király és a Szent Korona

¹⁴¹ 1459. nov. 6.: MNL OL DL 15 415.

¹⁴² 1460. okt. 6.: *Teleki J.:* Hunyadiak kora i. m. X. 640–641.

íránti hűségük fenntartásával; az a fél, aki kérés ellenére a segítséget elmulasztaná, a többiekkel szemben becsületének elvesztésével bűnhődjék, és a kárt, amelyet a hanyagsága miatt a másik szenved, ez utóbbi egyházi vagy világi fórumon kereshesse rajta; amennyiben a királyi felségnél vagy máshol ebben az ügyben valami nehézség támadna (*apud regiam maiestatem aut alias [...] exinde aliqua mocio fuerit*), akkor együttesen, becsületük elvesztésének terhe mellett kötelesek erre válaszolni.¹⁴³

1461/b

Résztevők: Kanizsai Miklós és László, Rozgonyi János tárnokmester és Rénold székely ispán; *név: indissolubilis amoris dilectio; indíték:* az országban elharapózott zavarok feltartóztatása; *tartalom:* általános rész: egymást és egymás familiárisait, becsületét, állását és hasznát minden veszélyben és szükségben, fenntartva a Mátyás királynak járó hűséget, teljes erejükkel védelmezik és fenntartják, és mindenkor és mindenhol őszinte szeretettel és barátsággal segítik, a birtokaik lerohanóival és zaklatóival szemben támogatják; speciális rész: a Kanizsaiak segítik a Rozgonyiakat Kőszeg megszerzésében, a Rozgonyiak viszont a Kanizsaiakat támogatják egy ausztriai vár megszerzésében, illetve általában elfoglalt birtokaik visszaszerzésében; *megerősítés/szankció:* Istenre, Szűz Máriára, Szent Miklós püspökre és Szent László királyra esküsznek; ha nem tartanak be a szerződést, és két egyházi férfiú figyelmeztetése is hiábavalónak bizonyulna, akkor ki kell őket közsíteni az egyházból, amely alól még a Szentszék sem oldozhatja fel őket.¹⁴⁴

1490/a

[Formula]. *Résztevők:* meg nem nevezett főúr, meg nem nevezett püspök és a fivére, aki ispán; *név: fedus, pactum, obligamen et indissolubilis contractus; indíték:* Mátyás király halála után megrendült nemcsak a közrend, hanem az egyes főpapok, bárók és országlakosok helyzete is, az országot a hitetlen törökök és más szomszédos ellenségek fenyegetik, és ami még rosszabb, már belháború fenyeget; hogy saját magát, az atyafiait, rokonait, szervitorait, várait, kastélyait, városait, birtokait és jobbágysait a külső és belső fenyegetéstől meg tudja védeni, kénytelen a barátait, jótévedőit, védelmezőit szövetségbe szervezni (*inuito federe comparare*); *tartalom:* a főúr a püspök és fivére pártját fogja, valahányszor kéri, a védelmükre siet személyesen, az összes lovasával, gyalogosával, familiárisával és jobbágysával, mindig a saját költségén, minden ellenséggel szemben, legyen az külső vagy belső, egészen az új király trónra lépéséig és azután is addig, míg a szerződést egyező

¹⁴³ 1461. jan. 16.: Zichy X. 133–134.

¹⁴⁴ 1461. szept. 1.: MNL OL DL 15 631.

akarattal fel nem bontják; *megerősítés/szankció*: keresztény hitére, esküvel (*fide [...]* *nostra iurata*), becsületére és emberségére, jószágai elvesztésének terhe alatt.¹⁴⁵

1490/b

[Formula]. *Résztevők*: egy főpap és [Újlaki Lőrinc] herceg¹⁴⁶; *név*: *dispositio et confederacio*; *indíték*: az országnak nincs királya és védelmezője; a birtokok védelme érdekében szükséges a szomszédos mágnások védelmét biztosítani, hogy ellen tudjanak állni az egyház ellenségeinek, akik ilyenkor könnyen teremnek; *tartalom*: kölcsönös védelem és segítségnyújtás, kivéve azon eseteket, amelyek kárára lehetnek az országnak és a közügyek nyugalmanak, valamint ellenkeznek az apostoli Szentszékkal, az igaz hittel és az egyházzal általában; ha a herceg fel akarna lépni az ellenségeivel szemben, erről előzetesen értesítse a szövetségesét, és kérje ki a tanácsát; az új király választásánál és koronázásánál, valamint az ország javát érintő határozatok meghozatalánál együtt tanácskozva járnak el, és a szövetséget csak közös akarattal bontják fel; *megerősítés/szankció*: keresztény hitükre, tisztességükre és emberségükre.¹⁴⁷

1490/c

Résztevők: Corvin János szlavóniai, opavai és líptói herceg, Orbán egri püspök, János váradi püspök, Zsigmond pécsi püspök, Tamás győri püspök, Bátor István erdélyi vajda, Bertalan vránai perjel és Ráskai Balázs; *név*: *liga, intelligencia et confederacio*; *indoklás*: Mátyás halála után mintegy árván maradtak, nincs segítségük, sokan nyíltan fenyegetik őket, az állásuk és tisztességük ellen dolgoznak; a tisztességüket, javaikat és állásukat kívánják megőrizni; *tartalom*: szünjön meg közöttük minden gyűlölség, harag és széthúzás, ettől kezdve személyük, birtokaik, becsületük és állásuk védelmére és ellenségeik eltántorítására legyen köztük „igaz és őszinte barátság, atyafiság, egység, szeretet és egyetértés, és egy lélek, úgy, mintha mind egyetlen ember volnánk”; mindegyikük úgy védi és segíti a másik birtokát, tisztességét és hasznát, mint a saját magáét, a fenyegető rosszat és bajt segít elhárítani, és a társai személyét, állását vagy tisztességét érintő minden bajra és veszedelemre köteles figyelmeztetni őket; ha a szövetség tagja egy másikkal szemben gyanút táplál, ne tartsa azt magában, hanem jelezze neki, hogy bizonyíthassa ártatlanságát, vagy a többi szövetségeses ítélkezzen, amit mindkét fél köteles elfogadni; egymást, az állásukat és becsületüket minden erővel védelmezik minden ellenségükkel szemben,

¹⁴⁵ 1490: MNL OL DL 39 101/63. fk.

¹⁴⁶ Hogy a szövegben név nélkül említett „herceg úr” Újlaki Lőrinc lehet, nem pedig a másik herceg, Corvin János, az a kikötés sejteti, hogy a szövetségesek új király választásánál és koronázásánál egymást tanáccsal segítik, ami Corvin esetében nehezen volna értelmezhető.

¹⁴⁷ 1490: MNL OL DL 39 101/63. fk.

fegyveresekkel és minden más módon; ha valamelyikük fogságba esik, vagy az ellenségeik másképp akadályozzák, minden erővel és szívből kötelesek segíteni; ha a liga tagjai között széthúzás keletkezne, a többi szövetséges azonnal közvetítsen, és teremtsen békét, akiknek ítéletét a felek kötelesek elfogadni; ha birtokokügyben vagy más nagyobb jelentőségű ügyben olyan vita lenne két szövetséges között, amit a többiek nem tudnak elsimítani, ügyüket a király törvényszéke elé vihetik, de tartózkodni kötelesek az erőszak használatától; a mostani ligával ellentétes vagy arra bármilyen módon ártalmas másik ligát a tagok nem hozhatnak létre; a ligát senki nem használhatja arra, hogy a királyságtól elpártoljon (*a regno isto deficiat*), sem arra, hogy az ellenségeivel szemben a többiek megkérdése nélkül kezdjen viszálykodásba, csak akkor, ha provokálják, vagy őt támadják; ebben az esetben a többiek döntenek el, hogy segítik-e vagy nem; *mege erősítés/szankció*: a Szent Evangéliumot megérintve, keresztény hitükre, tisztességük és emberségük veszítésének terhe alatt.¹⁴⁸

1491

Résztvevők: Zsigmond pécsi püspök és Egervári László bán; *indoklás*: az országban eluralkodott zűrzavar, gyűlölet, belháborúk; *név*: *mutua amicitia, perpetua colligancia és mutue obligacionis contractus*; *indíték*: a békétlen időkben személyükben és javaikban is biztonságban akarnak maradni; *tartalom*: ettől kezdve egész életükben segítik egymást minden magánügyben (*rebus suis privatis*), amelyek a saját hasznukat érintik (*propriam [...] utilitatem suam concernentibus*), minden ellenséggel szemben, legyenek azok nyilvánosak vagy titkosak; minden szükségben teljes erejükkel, fegyveres erővel és minden más módon védik egymást és segítik, kivéve azokat az atyafiaikat és barátaikat, akikkel hasonló liga köti össze őket; mindent megtesznek továbbá egymás érdekében azon dolgokban, amelyek a tisztességük, boldogulásuk és előretartásuk ügyében előállhatnak; *mege erősítés/szankció*: keresztény hitükre, tisztességük és emberségük veszítésének terhe alatt.¹⁴⁹

1494

Résztvevők: Batori András és Losonci László; *név*: *disposicio, ordinacio et confederacio*; *indíték*: a rokonaikat örök barátság és hűség kötötte össze egész életükben, ők ugyanezt akarják folytatni közös akarattal és egy lélekkel; *tartalom*: a továbbiakban örökké tökéletes barátságot és hűséget tartanak, egymás várait és birtokait úgy őrzik és védik minden támadóval szemben, mint a sajátjukat; egységes akarattal és közösen szolgálják a királyt és a Szent Koronát, és ugyancsak közösen választanak barátokat; *mege erősítés/szankció*: a szerződés megszegője annak

¹⁴⁸ 1490. aug. 15.: MNL OL DL 19 669.

¹⁴⁹ 1491. okt. 25.: MNL OL DL 19 758.

megtartójával szemben becsületének és emberségének elvesztésével bűnhődjék mint hitszegő, és örökre árulónak nevezék (*perpetue nomine proditoris provocetur*).¹⁵⁰

1503

Résztevők: Corvin János herceg, Kishorvát János és Garai Bánfi Lőrinc; *indíték:* Corvin János herceg visszaszerezte számukra Darnóc várát és más birtokaikat, ezt állandó szolgálatukkal akarják meghálálni; *tartalom:* további életükben senki másnak, csak a hercegnek kívánnak szolgálni teljes erejükkel és lehetőségeikkel; minden ellenségével szemben, bármilyen állapotúak legyenek, teljes erejükkel támogatják, egyedül a királyi felség kivételével; *megegyezés/szankció:* keresztény hitükre, becsületükre és emberségükre.¹⁵¹

1504

Résztevők: Frangepán Bernát gróf és a fiai, valamint a veje, Corvin János herceg, dalmát-horvát és szlavón bán; *név:* *concordia, amicitia et indissolubilis unio, perpetua obligacio* (a rokonság kötelékén túl); *indíték:* a jelen idők különböző veszedelmei, és a gróf fiainak zsenge kora; *tartalom:* a gróf a herceget a feleségével és a fiaival együtt *in protectores nostros* fogadja, amíg csak él, mindenben segíti őket minden erejével, minden ellenségükkel szemben; ha köztük vagy az emberek között nézeteltérés támadna, mindkét fél három-négy barátot választ, akik azt elsimítják, nehogy a köztük lévő kötelék sérüljön; *megegyezés/szankció:* a gróf az emberségére és keresztény hitére esküszik: az Úristen és Szűz Mária az egész mennyei udvarral úgy segítse; ha a szövetséget mégis megsértené, emberségét, becsületét veszti, és hitszegővé válik úgy, hogy a tisztességét szájukra vehetik, és a káruk úgy az egyházi, mint a világi jog szerint megvehetik rajta (*possint a nobis perquirere honorem et dampna*).¹⁵²

1505/a

Résztevők: Tamás esztergomi érsek, Perényi Imre nádor, Frangepán Gergely kalocsa-bácsi érsek, Szapolyai János szepesi gróf, Újlaki Lőrinc herceg, György váradi püspök, kancellár, Zsigmond erdélyi püspök, királyi titkár és Somi Józsa temesi ispán, az Alsó Rézsek főkapitánya; *név:* *concordia, unio et colligacio*; *indíték:* egymással szemben barátságot, jóindulatot és atyafiságot tartani, tisztességüket és állásukat az ellenségeik álnokságával szemben megőrizni; *tartalom:* Ulászló királynak és Anna királynénak együtt és egyenként hűségesen szolgálnak

¹⁵⁰ 1494. okt. 6.: Österreichisches Staatsarchiv [Osztrák Állami Levéltár], Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien). Familienarchiv Erdődy D. 933.

¹⁵¹ 1503. okt. 3.: MNL OL DL 37 754.

¹⁵² 1504. márc. 10.: MNL OL DL 37 758., kiadását lásd *Schönherr Gyula*: Hunyadi Corvin János 1473–1504. Bp. 1894. 322–323.

atyafiaikkal és barátaikkal együtt, öfelségeik javát, hasznát és tisztességét és minden ügyüket minden lehetőségük szerint úgy az urak mint a többi országlakos között segítik és előmozdítják az ország szabadságainak érintetlenül hagyásával; ennek érdekében másokat is igyekeznek maguknak megnyerni; mindegyikük a másik tisztességét, állását és méltóságát mint a magát védelmezi és fenntartja a királyi és királynéi felség előtt ugyanúgy, mint másutt; ha valamelyik felség az ellenségeik sugalmazására vagy vádjára vagy inkább árulására valamelyikükkel szemben felindulna, együtt és külön-külön is kötelesek közbenjárni az érdekében öfelségeik előtt, ahogy másoknál is, a kegyelem és kibékülés érdekében, és szövetségesüket nem hagyják magára; amikor a személyük, állásuk és tisztességük kerül veszélybe, kötelesek minden erejükkel ellenállni, minden ilyen híresztelést az ellenségeik vagy mások részéről, kivéve a királyi és királynéi felséget, akiket mindig kivesznek, kötelesek jelezni az érintettnek; az ellenségeikkel (hogy azt ne mondják:) árulóikkal szemben, bármilyen állapotúak legyenek is, minden erejükkel védekeznek és segítik egymást; a szövetség (*intelligencia*) nem zárja ki a pereskedést a felek között, de az erőszak tilos; ha a szövetségesek között nézeteltérés támad, mielőtt perre mennének, a többiek próbáljanak közöttük barátságosan közvetíteni; ha valamelyik szövetséges szóban vagy tetteleg megsérti társát, a sértett fél ne keressen rögtön megtorlást, hanem sérelmét jelezze egy vagy két szövetségesének, akik igyekezzenek barátságosan közvetíteni; ha a bevádolt tag ártatlannak vallja magát, a többi szövetséges vagy nagyobb részük előtt deklarálja ártatlanságát; ha ezt nem tudná megtenni, vagy a sértett féllel vakmerően nem akarna kiegyezni, zárják ki a szövetségből mint becsületének és hitének eltékozlóját (*tanquam honoris et fidei suae prodigus et immemor*); megerősítés/szankció: a szövetség pontjainak megtartását kézfogással (*stipulatis manibus*), keresztény hitükre, becsületükre és emberségükre fogadják, mindig fenntartva a király és a királyné iránti kötelező engedelmisséget és hűséget; végül kijelentik, hogy mindazon barátaik és atyafiaik, akik az ellenségeik hálóját és cselvetéseit el akarják kerülni, a leírt feltételekkel csatlakozhatnak hozzájuk.¹⁵³

1505/b

Résztvevők: Szapolyai János szepesi gróf és Rozgonyi János; *indíték:* hála kifejezése azért a ragaszkodásért és jótéteményekért, amelyeket Rozgonyi István tanúsított előbb Szapolyai apjának, majd neki magának, az anyjának, Hedvig hercegnőnek és a fivérének Györgynek; *tartalom:* a gróf az édesanyjával, a fivérével, az összes familiárisával, a váraival és birtokaival korlátlan és életre szóló ragaszkodást tanúsít Rozgonyi iránt ahányszor csak szükség lenne rá; Istvánt és a fiát: Jánost minden ellenségével szemben,

¹⁵³ 1505. okt. 12.: MNL OL DL 107 949. = MNL OL DF 248 800., mindkettő későbbi másolat.

jóban és rosszban teljes erejével védelmezni fogja, kivéve azon helyzeteket, amelyek közvetlenül a királyi felséget érintik; *megerősítés/szankció*: hitére és becsületére.¹⁵⁴

1507

Résztevők: Szentgyörgyi Péter országbíró és erdélyi vajda és Corvin János herceg özvegye, Frangepán Beatrix; *név*: *perpetua unio és amicabile conclusio*; *tartalom*: a jövőben Beatrix asszonyt és a leányát, Erzsébetet mindenkor és minden dolgukban, jóban és rosszban az ellenségeiktől megvédi erői szerint, fenntartva a királynak járó hűséget; *megerősítés/szankció*: becsületére, emberségére és keresztény hitére.¹⁵⁵

1508

Résztevők: Perényi Imre nádor, Újlaki Lőrinc herceg, Frangepán Gergely kalocsai érsek és Beriszló János rác despota; *név*: *uniolordinacio* (örökös); *indíték*: felbont-hatatlan köteléssel megerősíteni a köztük lévő őszinte szeretetet és hűséget, hogy annál hűségesebben szolgálhassanak Ulászló királynak és a fiának, Lajosnak, és segíthessenek a veszélyben lévő országnak; fenntarthassák a tisztességüket és áll-lásukat, és megvédhessék magukat azoktól, akik a vesztükre törnek; *tartalom*: mindegyik szerződő fél támogatja és segíti a másik tisztességét és annak előmoz-dítását, és sem nyíltan, sem titokban nem tesz annak kárára, hanem mindig, minden erejével növelni törekszik a másik tisztességét és javát; az őket veszélyez-tető ellenségekkel szemben nem hagyják egymást magukra, hanem mindenben, ami lehetséges kölcsönösen támogatják egymást; *megerősítés/szankció*: keresztény hitükre, tisztességükre és emberségükre.¹⁵⁶

1509

Résztevők: Szentgyörgyi Péter országbíró és erdélyi vajda és Bogdán moldvai vaj-da; *név*: *pactum et confederacio*; *tartalom*: a hűséget Bogdán vajdával együtt meg-tartja Ulászló királynak és a fiának, Lajos hercegnek (!) mindenki ellen, aki a királynak és fiának ellenállna és velük szembefordulna, senkit ki nem véve, min-den erejével és költséggel; Szentgyörgyi minden módon, mindenütt segíti Bogdán vajda tisztességének gyarapítását, úgy az uralkodónál mint a magyar főpap és báró uraknál és előkelőknél, személyének és javainak rendelkezésre bocsátásával (*simulcum capitis et bonorum nostrorum appositione*), az urak, a barátai és a neki szolgálók minden erejével, minden ügyben, amely a királyra, a fiára és követke-zésképpen a Szent Koronára nézve nem sérelmes; a vajdát mindenkivel szemben

¹⁵⁴ 1505. okt. 9.: *Neumann T.*: A Szapolyai család oklevéltára i. m. 276.

¹⁵⁵ 1507. márc. 22.: MNL OL DL 37 804.

¹⁵⁶ 1508. márc. 3.: MNL OL DL 82 273.

megvédi, aki személyében vagy birtokaiban háborgatná, vagy az országát le akar-
ná rohanni vagy fel akarná dúlni; *megeősítés/szankció*: keresztény hitére.¹⁵⁷

1517

Résztvevők: Battyányi Boldizsár (az öccse: Ferenc és a fia: György nevében is) és Oszgyói Drogh Benedek; *név*: *fedus amicie et fraternitatis indissolubilis liga*; *indíték*: kölcsönös atyafisággal kapcsolódni egymáshoz; a szövetség mellett oszgyói részekre kölcsönös örökösödési szerződésre lépnek.¹⁵⁸

1519

Résztvevők: Frangepán Gergely kalocsai érsek, Szapolyai János erdélyi vajda, György pécsi püspök, Várdai Ferenc erdélyi püspök és Bátori István temesi ispán; *név*: *fixa stabilisque amicia, fraternitas et unio*; *indíték*: tekintettel a király éretlen korára, valamint a rá és királyságára leselkedő veszélyekre, ezen veszélyeket elhárítani és a királyi felségnek minél hatékonyabban szolgálni akarnak, valamint az ország minden rendjének (*status*) jogait és szabadságait védelmezni, továbbá az egymás közötti gyűlölséget megszüntetni kívánják; *tartalom*: hűségesen szolgálnak a királynak, az állását, hatalmát és méltóságát mindenben védik és előmozdítják; minden tag a másik tisztességét, javát, állását és méltóságát mint a sajátját védi és előmozdítja úgy a király előtt, mint egyebütt; ha a királyi felség bármelyik szövetséges ellen ellenségeik felbujtására vagy hamis tájékoztatására haragot táplálna, a többiek együtt és egyenként is kötelesek kegyelemért és megbékélésért dolgozni és addig nem magára hagyni, míg erőfeszítéseik eredményt nem hoznak; a jelenlévők képviselik a távollévők ügyeit; ha bármelyikük személye, állása, hivatala vagy tisztessége veszélybe kerül, mindenki köteles ellenállni, és ha bárki ilyesmiről értesül az ellenségeik részéről, köteles azt jelezni az érintettnek, és ugyanígy köteles a segítségére lenni a támadás visszaverésében; általában minden dologban, állapotban és a szerencse forgandóságában minden szövetséges ügy segítse a többieket, mintha a saját dolgában járna el; *megeősítés/szankció*: kézfogással (*stipulatis manibus*) a becsületükre, emberségükre, keresztény hitükre.¹⁵⁹

1520

Résztvevők: felsőlendvai Szécsi Tamás, Kanizsai László, valamint alsólendvai Bánfi János és Zsigmond; *név*: *unio et confederacio*; *indoklás*: testvéri szeretetből és más megfontolásból; *tartalom*: amennyiben a király és saját tisztességükkel

¹⁵⁷ 1509. jan. 20.: MNL OL DF 244 561. A szövegben a „bona fide nostra christiana” után a „honoreque et humanitate nostris” rész át van húzva.

¹⁵⁸ 1517. jún. 29.: MNL OL DL 101 546.

¹⁵⁹ 1519. márc. 8.: *Szabó D.*: A magyar országgyűlések i. m. 147–148.

nem ellenkezik, minden ügyben, amelyben a szövetséges személye vagy birtokai veszélyben forognának, egész életükben és ahányszor csak szükséges, segítséget nyújtanak egészen addig, amíg a szövetséges ügyei nem rendeződnek; a szövetségeseknek jogukban áll a megtámadott tag és ellenfele között személyesen vagy más urak, atyafiaik és barátaik közbejöttével közvetíteni, de ha ez sikertelennek bizonyulna, kötelesek a sértett szövetséges pártját fogni; ha bárki csatlakozni szeretne, ezt csak az összes szövetséges jóváhagyásával tehesse meg; *megerősítés/szankció*: keresztény hitükre, tisztességükre és emberségükre; *manu propria*, mindenki külön oklevelet állít ki minden szövetségessel.¹⁶⁰

1522

Résztevők: Várdai Ferenc erdélyi püspök, Perényi Ferenc váradi püspök, Ferenc csanádi püspök, János szerémi püspök, Drágfi János tárnokmester, Pálóci Antal, Bátori András, Rozgonyi István, Perényi Péter, Kanizsai László, Ország Ferenc, Ráskai Gáspár, Bánfi Zsigmond és Homonnai Ferenc; *név: fixa stabilisque amicitia, fraternitas et unio; indíték*: a király távolléte miatti hatalmaskodások és jogsértések; *tartalom (az első három pont szó szerint megegyezik az 1519. évi megállapodás pontjaival)*: a királynak hűséggel szolgálnak, állását, méltóságát és hatalmát minden erővel segítik előmozdítani; mindegyik szövetséges a másik tisztességét, jólétét, állását és méltóságát védelmezi a király előtt és egybűt; ha a királyi felség bármelyik szövetséges ellen ellenségei felbujtására vagy hamis tájékoztatására haragra gyúlna, a többiek együtt és egyenként is kötelesek kegyelemért és megbékélésért dolgozni és addig nem magára hagyni, míg sikerrel nem járnak; ha bármelyiküket kár vagy sérelem érné, birtokfoglalás vagy hatalmaskodás áldozata lenne az ország jogainak, szabadságainak és szokásainak megsértésével, akkor együtt és egyenként is kötelesek cselekedni a sértett fél kiszabadításáért és nyugalmáért; ha ez szép szóval nem megy, akkor tettel és költséget nem kímélve, minden erővel, amíg a sértett a jogtalanságtól megszabadul, és a kára megtérül; a szövetséget kihasználva a többiek tudta nélkül senki ne okozzon másnak kárt vagy sérelmet, mert ebben az esetben társai nem tartoznak neki segítséget nyújtani; a szövetségeseknek jogukban áll egymás ellen birtokügyekben pereskedni mind a *sedrián*, mind a királyi kúriában; egymás ellen viszont mostantól nem szabad jogtalanságot elkövetni, sem hatalmaskodni, ha viszont ez mégis megtörténne, a sértett fél a többi szövetségeshez köteles fordulni igazságért, de elegendő, ha öt vagy hat közülük közvetít és ítélezik; a tettes köteles alávetni magát a többi szövetséges ítéletének, ha ezt nem tenné, *ipso facto* kizáratik a szövetségből; ha a királyi vagy királynéi felség vádaskodók felbujtására, az ország jogai, szabadságai és szokásai ellenére hatalmasul elfoglalná valamelyikük birtokát, vagy személyében okozna neki sérelmet, a szövetségesek együtt és egyenként is

¹⁶⁰ 1520. máj. 10.: MNL OL DL 23 377–378., 39 343.

kötelesek közbenjárni annak érdekében, hogy a sértett visszatérhessen öfelségei kegyelmébe és birtokát is visszakaphassa; ha valamelyik szövetséges korábban hasonló szövetséget kötött valakivel, aki a jelen szövetségben nem szerepel, és ez megtámadná a mostani szövetség valamelyik tagját, akkor a vele szövetségben álló tag közvetíthet a felek között, de a mostani szövetségeseivel nem köteles *potentialiter* felkelni a régebbi szövetségese ellen a köztük korábban kötött szövetség és eskü ellenében (ez a kikötés csak az erdélyi püspökre vonatkozik, hogy a jelen szövetség miatt ne kelljen a többi szövetségese ellen felkelnie, ha vannak ilyenek, hanem inkább arra törekedjen, hogy ezeket is bevonja a mostani szövetségbe); *megeősítés/szankció*: tisztességükre és emberességükre, keresztény hitükre, az oklevelet nemcsak megpecsételték, hanem alá is írták.¹⁶¹

1525/a

Résztevők: Szalkai László esztergomi érsek, fő- és titkos kancellár, Várdai Pál egri püspök, Simon zágrábi püspök, Gosztonyi János erdélyi püspök, királynéi kancellár, Perényi Ferenc váradi püspök, Móré Fülöp pécsi püspök, Szalaházi Tamás veszprémi püspök, Paksi Balázs győri püspök, Podmanicki István nyitrai püspök, Macedóniai László szerémi püspök, Lőrinc fehérvári prépost; Bátori István nádor, Sárkány Ambrus országbíró, Szapolyai György szepesi gróf a fivére, János erdélyi vajda nevében is, Turzó Elek tárnokmester és kincstartó, Korlátközi Péter udvarmester, Perényi Péter abaúji ispán, Kanizsai László vasi ispán, Pálóci Antal zempléni ispán, Bánfi János verőcei ispán, Ország Ferenc kamarás, Ország Imre kamarásmester, Szécsi Tamás vasi ispán, Bánfi Zsigmond, Erdődi Péter, Szentgyörgyi Farkas gróf, Hampó [Ernusz] Ferenc és Bebek Imre királyi titkár; *név: bona et optata concordia; indíték*: a jelenlegi teljes felfordulásban semmire sincs annyira szükség a király hatalmának védelme és az ország szabadságainak megőrzése érdekében, mint hogy köztük atyafiúi szeretet (*fraterna caritas*) legyen; *tartalom*: kérelmezni fogják a királyi felséget, és úgy nyilvánosan, mint négyszemközt azon fognak dolgozni, hogy mindkét rendet (ti. főpapok és urak) tartsa meg állásában, becsületében és hatalmában úgy a tanácsban mint más ügyekben, mindkét rendnek ugyanannyi hitelt adjon, és mindenkit a méltóságának és állapotának megfelelően kezeljen (*complectatur*), és senki ne ártsa magát a másik magisztrátusába, méltóságába vagy hivatalába; ha a királyi felség négyszemközt akarna a főpapok és bárók valamelyikével tanácskozni, ezt senki nem tagadhatja meg, de azzal a kikötéssel, hogy azon ügyeket, amelyek a tanács elé kerülnek, egyik vagy másik ne sajátítsa ki, hanem győzze meg a királyi felséget, hogy a többi urakkal együtt, akik az udvarban tartózkodnak, beszélje meg az ilyeneket; ha olyan fontosak volnának a tárgyalandó ügyek, hogy azokról a távollévőket is értesíteni szükséges, a hatalmasabb urakat, a távollévőket

¹⁶¹ 1522. aug. 22.: *Szabó D.*: A magyar országgyűlések i. m. 181–184.

is, levélben kérdezzék meg; senki ne próbáljon úgy hízelegni az uralkodónál, hogy az alattvalók jogai és az igazságosság (*communem iusticiam*) ellen vagy a maga hasznára (*emolumentum*) javasoljon neki valamit; ha valaki idegen vagy nem a két rendből az ország szabadsága ellenére bejutna a tanácsba, őt minden módon igyekeznek onnan eltávolítani; a két rendhez tartozó urak kölcsönösen szeretik egymást, és úgy a királyi felségnél, mint egyebütt, egymás tisztességét, javát, jogait és kiváltságait (*immunitates*) megőrzik és segítik, a jelenlévőket ugyanúgy, mint a távollévőket atyafiasan és barátilag (*fraterne et amice*) tanáccsal és védelemmel, az igazságosság (*iusticia*) és a királyi felség iránti hűségük érintetlenül hagyásával segítik; ha a báró urak valamelyike meghalna, a hitvesét, gyermekeit és atyafiait a királynál minden módon segítik, és nem hagyják elnyomni őket; a két rend végrendeleteinek végrehajtását felügyelik; ha a két rend tagjai között bármiféle ellentét keletkezne, mindegyikük dolgozzon annak elsimításán lehetőségei szerint; ha ezeket más módon nem lehet elsimítani, az igazságszolgáltatásban ne a szeretet vagy gyűlölet domináljon, hanem kizárólag az igazságosság szelleme (*mere iusticie racio*); ha valamelyik úr egy idegentől vagy nem a két rend tagja részéről rágalmozást vagy más sértést szenved el, mindkét rend figyelmeztesse a sértés elkövetőjét, és ha az nem vonná vissza, fogják a sértést elszenvedett főpap vagy báró pártját; a jelen szövetkezésben bízva senki ne merjen a nemeseknek vagy más alacsonyabb állapotú népeknek sérelmet okozni, mert azt, akit atyafiasan figyelmeztetnek, mégsem hajlandó felhagyni az erőszaktevéssel vagy elégtételt adni a sértettnek, nem kötelesek megvédeni, sőt a sértett pártját fogják, de ez a barátság érvényét nem érinti (*salva amicitia*); ha valamelyik urat a királynál bevádolják, minden erejükkel arra törekszenek, nehogy az uralkodó az ügy megismerése nélkül fellépjen ellene, és igazságtalanul megbüntesse, elvegye a hivatalát vagy más szégyent okozzon neki; ha bárói (*ordini baronum conveniencia*) hivatal megüresedne, mindkét rend köteles annak érdekében közbenjárni a királynál, hogy ha arra alkalmas báró úr elérhető, és hajlandó is a feladatra, az alacsonyabb állású jelöltekkel szemben őt részesítse előnyben, egyébként az érdemes nemesek előtt is megnyílhat a hivatal; minden erejükkel azon dolgoznak, hogy a királyi bevételek ne csökkenjenek, hanem napról napra növekedjenek, de az alattvalók kára nélkül, hogy az uralkodónak legyen miből védelmeznie az országot és fenntartani királyi méltóságát, valamint jutalmazni az arra érdemeseket; megakadályozzák, hogy bárki a maga számára sajátítsa ki a királyi jövedelmeket; megtörténik, hogy a király arra érdemes báró urakat emel hivatalra, akik családjuk szegénysége miatt nem tudják azt úgy ellátni, ahogy méltóságuk megkövetelné, ezért kérni fogják a királyt, hogy az ilyeneket úgy lássa el forrásokkal, hogy a hivatalukat tisztességgel el tudják látni; arra is kérni fogják az uralkodót, hogy a régi családokból származó urak gyermekeit, akik nagy reményekre jogosítanak, de szegények, fogadja udvarába, és segítse őket, hogy királyi szolgálatban boldoguljanak,

és enyhítse szegénységüket; hogy senki ne panaszkodhasson az igazságszolgáltatás megtagadására vagy gyengeségére, sürgetni fogják a királyt és a nagybírákat, hogy az urak tanácsával reformálják meg az igazságszolgáltatás folyamatát, és tisztességes és jártas helyetteseket nevezzenek ki; ha külföldiek vagy országglakosok bármilyen okból a királyi felség méltósága, vagy a főpapok, urak és nemesek állása, szabadságai, hivatalai ellen akarnának valami új és szokatlan dolgot tenni, ennek mindkét rend teljes erejéből köteles ellenállni; hogy a javaslataik érvényre juthassanak, és a jelen egyetértés és a lelkek egyesülése (*concordia atque animorum coniunctio*) szilárd lehessen, érvénytelenítenek minden korábbi, a mostanival ütköző szövetséget; *megerősítés/szankció*: a szövetség megtartását a királyi hatalom és méltóság növelésére, az ország közösségének és minden rendjének szabadságára és hasznára fogadják jóhiszeműen (*bona fide*), a tisztességükre, kézfogással (*manu [...] stipulata*); a pontok megtartására távollévő atyafiaiakat és barátait is sürgetik, azokkal pedig, akik ezt megtagadnák, vagy az egyezséggel szembehelyezkednének, testületileg szállnak szembe. A jelen szövetség semmilyen módon nem árthat a királyi felség hatalmának és az ország szabadságának.¹⁶²

1525/b

Résztvevők: lásd MNL OL DL 82 712. (a kecskeméti gyűlésen lovasokat ajánló nemesek névsora); *név*: *mutua confraternitas* („Kalandos szövetség”); *indíték*: a Magyarországot sújtó nyilvánvaló bajok és veszélyek, amelyek következtében a közügye meghasadt és végső romlásra jutott; mindenki a magánügyeit helyezi a közügyek elébe; kénytelenek az elnyomottak védelmére kelni; *tartalom*: ha a szövetségesek bármelyikének birtokait jogtalanul elfoglalják, a javaiban vagy személyében kárt szenved, vagy a tisztességét és jó hírét befeketítik, ezt annyi társának jelezze, amennyi a kár vagy sértés megtorlására elég, és ha az ő fellépésük kevés volna az elégtétel kikényszerítésére, akkor a legközelebbi kapitányhoz kell fordulni, aki – ha az ügy nagysága indokolja – a szövetségesekkel együtt a királyhoz köteles fordulni kérelemmel a sértett társ érdekében; ha a király parancsa sem lenne elegendő, akkor a kapitány felszólítására a szövetségesek, szükség szerint a teljes konfraternitás, minden erejével köteles a sértett társ védelmére kelni; ha bármilyen rendű vagy állapotú ember a szövetség tagjával szemben jogtalanul jár el, szükség esetén egyetemlegesen lépnek fel, és a társuk elnyomását semmiképpen sem hagyják; a szövetség tagjai közül minden gyűlölséget, irigységet és rosszindulatot gyökeresen kiirtanak; ha valaki egy olyan urat szolgált, akinek e szövetség egy másik tagjával van nézeteltérése, urával szemben nem köteles felkelni, de nem is segítheti sem tanáccsal, sem tettel szövetséges társával szemben; a szövetségben bízva senki nem kezdhet viszályt, és bosszút sem állhat

¹⁶² 1525. máj. 22.: uo. 203–207.

sérelemért anélkül, hogy a kapitányok véleményét előzetesen kikérte volna; ha egy szövetséges nem tudna sértett társa segítségére menni, mást köteles küldeni maga helyett; a meghalt szövetséges árváit a szövetségesek és kapitányok egyhangú döntésével bízzák az egyik tag gondjaira a birtokaikkal együtt, miután ezeket megbecsülték, aki köteles őket táplálni és ruházni, majd a nagykorúság elérése után visszaadni nekik a birtokaikat, addig pedig évenként elszámolni a kapitányoknak; az arra alkalmas fiúgyermekeket szolgálatba kell adni egy főpap vagy báró udvarába, a lányokat pedig a társak jóváhagyásával ki kell házasítani; az árvákat és özvegyeket úgy kell védelmezni, akár a szegényeket, mint a társaikat; a szövetséget semmilyen ürüggyel nem lehet elhagyni; az olyan ügyeket, amelyekben az egyik szövetséges árt a másiknak, eltekintve azoktól a perekől, amelyek a szövetség megkötése előtt kezdődtek, nem a királyi kúriában és az ország rendes bírái, hanem a kapitányok és a melléjük rendelt társak előtt kell folytatni, a birtokpereket viszont a rendes bírák ítélete elé kell bocsátani; ha az egyik kapitány okozna sérelmet egy szövetségesnek, akkor a sértett a szövetségen belül választhat bírakat, akik előtt a kapitány köteles megjelenni; a meghalt kapitány helyett egyetemlegesen választanak újat a szövetség kebeléből, ugyanígy akkor, ha az egyik kapitány öregség vagy betegség miatt lemondana; a kapitányoknak minden szövetséges köteles engedelmeskedni minden törvényes és tisztességes dologban; ha valamelyik szövetséges a szövetség titkait bármilyen módon elárulná, és ezt rábizonyítanak, mint társainak árulóját és hitszegőt azonnal rekesszék ki a szövetségből; a szövetséghez csatlakozni kívánó tisztességes és állhatatos személyek az egyik kapitány előtt kötelesek letenni ugyanazt az esküt, amelyet az alapítók, majd pecsétjüket a jelen oklevélre függeszthetik, és saját kötelezvényt is ki kell állítaniuk; most kétszáznál több tagot nem fogad be a szövetség; *megerősítés/szankció*: az élő Istenre, Szűz Máriára, Magyarország patrónájára, és az összes szentekre esküsznek, hitük, tisztességük és emberségük vesztesének terhe alatt; az eskü megszegője tisztességét és emberségét veszíti az egész szövetséggel szemben, és abból mint hitszegőt kivetik.¹⁶³

1525/c

Résztevők: Lajos király, Mária királyné és nagylyucei Dóci Ferenc; *indíték*: a különleges jóindulat és jótétemények, amelyekkel Dóci az uralkodó pár kitüntette; *tartalom*: Dóci élete végéig hűséges és engedelmes lesz, a király és királyné hatalmát, méltóságát, állását, életét és személyét minden erejével, ha kell vérével és életének veszedelmével védelmezi, nyílt és titkos ellenségeiket sem tanácsal, sem tettel nem segíti, hanem velük mindig szembeszáll, olyan szövetkezéshez (*factio-nibus*), amelyekről tudja, hogy őfelségeik állása, hatalma, méltósága és személye

¹⁶³ 1525. [aug.]: MNL OL Mikrofilm 31111 B 0617–0624. A fényképek felkutatásáért Kovács Viktóriának és Rácz Györgynek tartozom köszönettel.

ellen vannak, nem csatlakozik, őfelségeik javát és üdvét mindig előmozdítja, kárukat igyekszik elhárítani, és szükségükben soha nem hagyja el őket, hanem örökké hű marad hozzájuk; *mege erősítés/szankció*: az élő Istenre, Szűz Máriára és az összes szentekre, hitére és tisztességére esküszik.¹⁶⁴ Ugyanezen a napon azonos szövegű kötelezvényt állít ki szerdahelyi Imrefi Mihály¹⁶⁵ és Paksi János¹⁶⁶ is.

1526

Résztevők: Dobó Ferenc, eszenyi Csapi Gergely, Csaholyi Ferenc, Tegzes László, Kenderes László, Ödönfi László, Rákóci György, Zeleméri János, Kövér János, Sztritei Miklós, Kenderes János és Rákóci László; *tartalom*: ha bármelyiküket sérelem érné, akár jogi úton Perényi Gábor részéről a nagydobosi jobbágyok megverése miatt, akik a királyt és embereit, valamint a szövetkezőket szidalmazták durván, ebben az ügyben elválaszthatatlanok lesznek, és jó atyafiak módjára egy akarattal megvédelmezik magukat minden erejükkel mindenkivel szemben; az, akit Perényi megtámad vagy törvény elé idéz, jelezze ezt Csapi Gergelynek, aki értesíti a többieket, és mind személyesen összegyűlnek az általa megadott helyen és időben; *mege erősítés/szankció*: tisztességük és emberségük elvesztésének terhe alatt, három tag kivételével mindenki s. k. aláírta.¹⁶⁷

THE UNBREAKABLE BOND OF FRIENDSHIP

On Political Alliances in the Late Middle Ages

By Tamás Pálosfalvi

SUMMARY

The paper explores the political alliances that were made among the Hungarian political elite in the late Middle Ages in a European context. Such sworn alliances were established on the basis of friendship and other affective bonds (love, brotherhood), and their core element was the mutual provision of support and defence. As such, they were limited to periods of weak or absent royal authority, and basically served the purpose of noble self-defence. In certain cases, however, noble resistance to royal power regarded as „tyrannous” was also regarded as legitimating self-help. The main conclusion of the paper is that, contrary to the dominant view of Hungarian scholarship, noble political leagues were not the causes but merely the symptoms of weak royal authority. The appendix lists the known political bonds from the period before 1526.

¹⁶⁴ 1525. szept. 10: MNL OL DL 24 187.

¹⁶⁵ MNL OL DF 266 593.

¹⁶⁶ MNL OL DF 266 594.

¹⁶⁷ 1526. jan. 23.: MNL OL DL 24 256.